

XVIII-XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA GEBZE MENZİLHANESİ*

Yaşar BAŞ**

ÖZET

Haberleşme ve konaklama ihtiyaçlarının karşılanması için geçmiş zamanlarda muhtelif teşkilat ve tesisler oluşturulmuştur. Bunlardan biri de menzil teşkilatı ve menzilhanelerdir. Bu teşkilat, haberleşme, ulaşım, konaklama, dinlenme, hayvan temini gibi hususlarda önemli roller oynamışlardır. Osmanlı Devri'nde, özellikle Kanuni Sultan Süleyman'ın Veziri Lütfi Paşa, teşkilatı geliştirmiş ve belli esaslara bağlamıştır. XVII. yüzyılın sonlarına doğru, aynı teşkilatın yapısı, idaresi ve işleyişi günün şartlarına uyumlu hale getirilmiştir. Buna göre, Anadolu ve Rumeli tarafında mevcut menziller yanında, belli aralıklarla yeni menziller açılmıştır. Söz konusu merkezler arasında, ana yolların birleşip kesiştiği kavşaklarda bulunan ve merkezi büyük şehirlere yakın olanları önem kazanmıştır. Bu bakımdan Gebze Menzilhanesi, benzerleri arasında Anadolu'da öne çıkan en önemli müessese olmuştur. Merkezi konumu dolayısıyla ulak, hac ve sefer menzili görevi yapmıştır. Ancak ulak menzilhanesi özelliği öne çıkmıştır. Sivil kişilerin de kullandığı bir mekân özelliğini taşımıştır. Bu mevkide, eskiden beri menzil hizmeti verilmekle beraber, Menzilhane'nin kuruluşu tahminen XVII. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. Tanzimat İdaresi'nin getirdiği yeni sistem ve zamanın ihtiyacı göz önünde bulundurulmak suretiyle bu dönemden itibaren postahane şeklinde emaneten veya kiraya verilerek idare edilmeye başlanmıştır. Bununla beraber, eski sistem ve idare şeklini kısmen muhafaza etmiştir. Kuruluşundan kapanışına kadar, kalabalık bir görevli grubu ve ziyaretçileri eksik olmamıştır. Menzilhane hakkında bol miktarda belge ve defter kaydı bugüne kadar ulaşılmıştır. Ulak, hac ve sefer organizasyonlarındaki önemine binaen incelemeye değer görülmüştür. 27 Ekim 1862 tarihinde lağvedilmiş ve demirbaş eşyası satılmak suretiyle geliri hazineye devredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gebze Menzilhanesi, haberleşme, ulak, ulak beygiri, menzilci

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, , El-mek: yasarbas2000@hotmail.com

GEBZE RANGE AREA (MENZILHANE) DURING FIRST HALF OF THE 18TH-19TH CENTURIES

ABSTRACT

To meet communication and accommodation needs, various facilities and organizations were created in the past times. One of them is range organizations and range areas. This organization played an important role in such matters as communication, transportation, lodging, recreation and pet supplies. During the Ottoman Period, especially the vizier of Sultan Süleyman the Magnificent, Lutfi Pasha, developed the organization and ascribed it to certain principles. Towards the end of 17th century, the structure of the same organization, administration and operation were harmonized with conditions of the day. Accordingly, besides the existing range areas of Anatolia and Rumelia side, new range areas were periodically opened. Among the centers concerned, those united the intersection of the main roads and centrally located at the intersections and close to the big cities gained importance. In this regard, Gebze Range Area had been the most important institution of its kind in Anatolia. Due to its central location, it served as a messenger, pilgrimage and excursion range. But its feature of being a range area of messenger came to the fore. It is also featured to be a place used by civilians. In this capacity, besides serving as a range service, its foundation is supposedly estimated to be at the end of the 17th century. Taking into consideration the need of the new system and period of Tanzimat Reforms of Administration, it began to be administered in the form of post office given in trust or lease from this period of time. However, it partly maintained its old system and the government shape. From its establishment till its closure, it welcomed a large group of charge and visitors. Plenty of registration documents and files about it were reached so far. Because of the importance of messenger, pilgrimage and excursion, they were worth being checked out. It was abolished on 27 October 1862 and was transferred to the treasury income by inventory stock sale.

Key Words: Gebze Range Area, Communication, Courier, Messenger Horse.

GİRİŞ

XX. yüzyıl başlarında İzmit Körfezi sahilinde küçük bir kasaba merkezi olan Gebze (Genbuze, Gekbuze, Gekvize),¹ Osmanlı Devri'nde bazen İstanbul, bazen Kocaeli Eyaleti'ne bağlı bir kaza merkezi olmuştu. Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında² Üsküdar Kazası'nın bir kasabasıydı. Daha sonra, bir ara Gebze, Kocaili Sancağı'na bağlanmıştı.³ 1740'lı yıllarda, yine

¹ Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-Alâm*, Dersaadet 1314, s. 3870.

² BA, A. E. AMD. III, (Ali Emiri. III. Ahmed), nr. 70/7064.

³ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1992, s. 120; *İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 930-936/M. 1524-1530)*, varak. 42a, hüküm. 5

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Üsküdar'ın kazasıydı.⁴ Daha sonra, idarî olarak genellikle İstanbul Üsküdar ile ilişkilendirilmişti. 1907 yılında İstanbul Vilayeti'nin bir kaza merkeziydi.⁵

Gebze kasabası, Osmanlı Devri'nde önemli bir gelişme gösterememişti. Ancak ana yolların üzerindeki konumu dolayısıyla Anadolu'nun en önemli konaklama/menzil merkezi olarak öne çıkmıştı. Menzil teşkilatı veya menzilhaneler, İslam ve Türk devletlerinde mevcut olmakla beraber,⁶ Osmanlı posta ve haberleşme teşkilatının önemli kurumlarından biri olmuştu. Bu konaklarda ulakların ve beygirlerinin, konaklama, dinlenme, iâşe, imate vb. temel ihtiyaçları karşılanmış, ulakların atlarını değiştirmeleri sağlanmıştı. Menzillerden, başta ulaklar olmak üzere,⁷ tüccarlar, özel işi olanlar, vezir, beylerbeyi, mütesellim, sancak beyi emri ile hareket edenler⁸, elçilik görevlileri,⁹ asker ve zahire nakli gibi hususlarda gelip geçenler yararlanmaya, dinlenmeye ve atlarını değiştirmeye başlamıştı.

Osmanlı coğrafyasında bulunan menziller, XVII. yüzyılın sonlarında yapılan büyük düzenlemeyle yeniden teşkilatlanmış ve bir çatı altında toplanmıştır. Bu bağlamda, menzil hizmet birimlerinin, finansmanları ve idareleri hususunda yapılan düzenlemelerin kesin çizgilerle belirlendiği 1698 yılı da dikkati çekmektedir. Bu tarihten itibaren menziller, "menzilhane" adı ile kullanılmaya başlanmıştır. Daha öncesinde menzil beygirlerini kimlerin ve ne şekilde temin edeceği ve besleyeceği konusunda farklı uygulamalar mevcut iken, bu tarihten itibaren menzil beygirlerinin tedariki, beslenmesi ve ulaklara verilmesi; menzillerin, menzilcilere iltizama verilmesi vs. konularındaki uygulamalar ve menzil idareleri tek çatı altında toplanmıştır.¹⁰

Osmanlı haberleşme kurumunun önemli dallarından biri olan menzilhaneler, XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren önemini yitirmeye başlamıştır. XIX. yüzyılın ortalarına doğru Sultan II. Mahmut zamanında 23 Ekim 1840 yılında menzilhanelerin yerini Posta Teşkilâtı almıştır.¹¹

I.GEBZE MENZİLHANESİ

1. Tarihçesi

Gebze Menzilhanesi'nin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Kasabanın Üsküdar'a bağlı olduğu zamanlarda bile Menzilhane'nin idaresi Kocaili Sancağı'na ait olmuştur.¹² Osmanlı coğrafyasında

⁴ BA, A. E. SMHD. I (Ali Emiri. I. Mahmud), nr. 11586.

⁵ M. Nasrullah - M. Rüşdü - M. Eşref, *Osmanlı Atlası, XX. Yüzyıl Başları*, Haz. Rahmi Tekin-Yaşar Baş, İstanbul 2003, s. 19.

⁶ Ali Açıklı, "Osmanlı Ulak-Menzilhâne Sistemi Çerçevesinde Tokat Menzilhanesi", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XIX, Sayı. 2, Aralık 2004, s. 2.

⁷ BA, A. E. SABH. I (Ali Emiri. I. Abdülhamid), nr. 50/3563.

⁸ Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, İstanbul 2010, s. 293.

⁹ Selânikî'nin bir kaydına göre, 1598 yılı başlarında Özbek Hanı, Semerkand ve Buhârâ Hâkimi Abdullah Han'ın elçilik heyeti, elçi ve on adamı ile birlikte İstanbul'a doğru ilerlemekte iken, Gebze Konağı'nda dinlenmek istemişler; ancak bu sırada kıymetli eşyaları çalınmıştı. Halk arasında, bu işin içinde yeniçerilerin parmağı olduğuna dair dedi kodu yayılmıştı. Elçi, çalınan eşyanın bulunması için direktmiş, ancak karşılıklı görüşmeler ve hediyeleşmelerle sorun çözülmüştü (Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989, C. II, s. 725, 726). Evliya Çelebi, 1638 yılında ulak olarak Şam'dan İstanbul'a giderken, gecenin bir yarısı vardıkları Gebze'de, Menzilci Acem'in evinde konakladıklarını ifade etmektedir. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. Mehmed Zillioğlu, Üçdal Neşriyat, C. III-IV, İstanbul 1996, s. 56; Bkz. Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya 2009, s. 35, n. 115.

¹⁰ Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 15 vd.

¹¹ Necdet Aysal, "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı. 40, Kasım 2007, s. 527; Nesimi Yazıcı, "II. Mahmud Döneminde Menzilhaneler: Ref-i Menzil Bedeli", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, (28-30 Haziran 1989)*, *Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1990, s. 157; Nesimi Yazıcı, "Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı. 3, s. (333-377) 336.

¹² BA, MAD (Maliyeden Müdevver Defterler), nr. 9943. s.8.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

menzil teşkilatının gelişimine paralel¹³ uyum sağlamıştır. Menzilhane ilgili kayıtların en erken tarihi, XVII. yüzyılın sonlarına gidebilmektedir. Menzilhane ile ilgili tespit edilebilen en erken tarihli kayıt, 1691 tarihlidir. Ancak konu ile ilgili pek çok belge ve bilgi arasında erken tarihli kayıtların sayısı 3-5 kadardır. **Osmanlı coğrafyasında bulunan menziller hakkında 1698 yılında yapılan büyük düzenlemeden sonra, Menzilhane ile ilgili bilgilerin daha çok görülmeye başlaması, Menzilhane'nin XVII. yüzyılın sonlarında teşkilatlanmış olduğunun bir işaretidir.** Ancak bu durum, Gebze gibi yoğun yolculuk yapılan bir kasabada, daha önce menzil hizmetinin verilmemiş olduğu anlamına gelmez.

Gebze Menzilhane'si, konumu dolayısıyla XVIII. yüzyılın ortalarında başlayan olumsuz etkilerden kurtulabilmiştir. Ancak Tanzimat Devri'nde başlayan değişimden nasibini alarak önce "Gebze Posta Menzili", daha sonra "Gebze Posthanesi" adını almıştır. Bu adıyla XIX. yüzyılın ortalarına kadar varlığını devam ettirmiş ve 27 Ekim 1862 tarihinde tamamen kapatılmıştır.¹⁴ Aşağıda bu önemli kurumun tarihi seyri, idaresi, teşkilatı vs. durumu hakkında bilgi verilmiştir.

2. Coğrafi Konumunun Önemi

Üsküdar'dan sonra, doğu yönünde 9 saatlik mesafede bulunan Menzilhane, Anadolu menzilhanelerinin ayrılma ve birleşme noktasında idi. Ulaklar, buradan itibaren yönlerini tayin eder; Üsküdar yönüne gidenler, burada birleşirlerdi. Bu sebeple Anadolu'daki en yoğun Menzilhane idi.¹⁵ İran ve Anadolu kervan yolu Bolu, İzmit, Gebze üzerinden İstanbul'a ulaşırdı. Ankara Eskişehir üzerinden gelen yol da İzmit civarında bu yolla birleşirdi. Arabistan, Şam, Halep ve Konya üzerinden gelen hac yolu, İznik ötesinde bugün Dil İskelesi denilen yerden İzmit Körfezi'ni geçtikten sonra, Gebze'de İran ana yoluna ulaşırdı. XV. ve XVI. yüzyıllarda, İstanbul-Bursa ulaşımı Mudanya üzerinden sağlanırdı. Ancak XVII. yüzyılda, Dil İskelesi'nden geçerek Gebze'ye, oradan Bursa'ya ulaşan yol önem kazanmıştı.¹⁶

Osmanlı Devri'nde Gebze, asker, hac, surre, sefir ve ulak konaklamalarının ana birleşim ve dağıtım menzili idi. "Ulu yol" ya da "hâc yolu" olarak isimlendirilen Anadolu'nun sağ kolu, Üsküdar'dan başlayarak, Gebze-Dil İskelesi veya İznikmid üzerinden, İznik, Yenişehir, Bozöyük, Eskişehir, Seyitgâzi, Hüsrev Paşa Hanı, Akşehir, Iğın, Konya, Karapınar, Ereğli, Adana ve Antakya'ya ulaşır, Antakya'dan itibaren bir kol Haleb'e, bir kol da Şam'dan Hicaz ve Mısır'a ulaşacak şekilde iki ayrı güzergâh takip ederdi. Yolun Üsküdar'dan başlayıp Antakya üzerinden Haleb'e uzanan güzergâhı ana yolu oluşturmaktaydı.¹⁷ 5 Temmuz 1796 tarihli hatt-ı hümayunda diğer yolların bozuk olması dolayısıyla sürrenin, Gebze, İznikmid ve Lefke yolunu tercih ettiği beyan edilmiştir.¹⁸ 6 Mart 1817 tarihli hatt-ı hümayun ekinde ise, Surre Emimi Said'in, Şam'dan hareket eden surre ve hacı kafilesinin Dil İskelesi'nden geçmek suretiyle Gebze'ye gelmiş oldukları, buradan İstanbul'a doğru hareket edeceklerine dair tahriri sunulmuştur.¹⁹

¹³ Osmanlı ulak-menzil teşkilatının kuruluşu ve gelişimi için bkz. Ali Açık, "Osmanlı Ulak-Menzilhane Sistemi Çerçevesinde Tokat Menzilhane'si", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XIX, Sayı. 2, Aralık 2004, s. 5 vd.

¹⁴ BA, Meclis-i Vâlâ (BA, MVL), nr. 725/50.

¹⁵ Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 69, 70.

¹⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2008, s. 152.

¹⁷ Mehmet Fatih Müderrisoğlu, "Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri", *Türkler*, C.X, Ankara 2002, s. 921; Sema Altunan, "Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler", *Türkler*, C. X, Ankara 2002, s. 913; Yusuf Halaçoğlu, "Ulaşım ve Yol Sistemi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. III, İstanbul 1991, s. 127; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 65 vd. İzzet Sak, Cemal Çetin, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, Güz 2004, 182.

¹⁸ BA, HAT (Hatt-ı Hümayun), nr. 1415/57806.

¹⁹ BA, HAT, nr. 760/35892.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Her biri birbirinden farklılık arz edebilen askerî, hac-surre ve ulak menzilleri, Gebze'de kurulmasına karşılık, sadece ulak menzilhanesi, belli bir mekâna sahip olmuştur. Bu Menzilhane, kasaba sınırları dahilinde geçici ve geniş arazide kurulan konaklama menzillerinin oluşturulması, dayanağı, haberleşme, yardım ve bağlantı noktası, Anadolu'nun en işlek, en önemli ve en dikkati çeken ulak menzilhanesi idi. Bugün Kocaeli İli Gebze İlçesi'nde, Menzilhane Caddesi, Menzilhane Mahallesi ve Menzilhane Hamamı adlı yer ve mekan isimleri mevcuttur. Aynı mahalde bulunan bu adlandırmalar, Gebze Menzilhanesi'nin de bu mevkiye, muhtemelen Menzilhane Hamamı civarında kurulmuş olduğunu gösteren ip uçları olsa gerektir.

XVIII. yüzyıl tespitlerine göre, Gebze Menzilhanesi'nin İznikmid'e 9, İznik 15-16, Üsküdar'a 9 saat mesafede üç kolu bulunmakta idi.²⁰ 1710-1719 yılları arasında menzilhanenin 15 saat uzaklıkta bulunan Yenipazar bağlantısı oluşturulmuştu.²¹ 1719-1738 yılları arasında 16 saat uzaklıkta Genceli, 8 saat mesafede Yalakâbad (Yalova), 6 saat uzaklıkta Karamürsel ve Şile yolları bağlandı. Böylece, kol sayısı 8'e toplam mesafe 83 saate (783 km) ulaşmıştı.²² Yolculuklar genellikle esas güzergahı oluşturan İznik, İznikmid ve Üsküdar'a yapılmış, Yalakâbad, Karamürsel ve menzilhanesi olmayan Yenipazar'a ise çok az beygir gönderilmişti. Buna göre, Gebze Menzilhanesi'nin hizmet verdiği yolların toplam uzunluğu 68 saate (387 km) ulaşmış idi.²³

3.Fiziki Yapısı ve Müştemilatı

Menzilhanelerin aslî görevlerinden biri, binek hayvanı temini olduğuna göre, bu mekânların olmazsa olmazı, ahırlar ile hayvanların ot, arpa veya saman ihtiyacını karşılayacak depo, samanlık veya benzeri bölümlerdi. Buradaki görevliler, ulaklar veya konaklayanların kalması veya temel ihtiyaçlarını karşılaması için, kısmen hayvanların kaldığı yerlerle bitişik, duruma göre, insan veya hayvanların kaldığı ayrı kısımlardan oluşabilen bina, oda, mescit, mutfak, tuvalet, banyo, çeşme veya kuyular ise, ikinci grup bölümleri teşkil etmişlerdi. Kışın ısınma durumu dikkate alınacak olunur ise, görevliler veya yolcuların kaldığı odaların en azından bir kısmının, hayvanların kaldıkları ahır bölümü ile yarı bağlantılı olmasına dikkat edilirdi.²⁴

Gebze Menzilhanesi, konumu dolayısıyla benzerlerine kıyasla daha özenle tanzim edilmişti. Tamir ve bakımına özen gösterilmekte idi. Diğer menziller, pek çok yönden bu Menzilhane'yi örnek almakta idi. Mesela 3 Eylül 1758 tarihli emirname, Üsküdar Menzilhanesi'nin, Gebze Menzilhanesi gibi tanzimi talep edilmişti.²⁵

Gebze Menzilhanesi'nin yapısı ve müştemilatı hakkında bazı bilgilere rastlamak mümkündür. Mesela 8 Temmuz 1729 tarihinde Menzilci Mehmed'in ölümü üzerine evinde ve Menzilhane'de mevcut eşya hakkında düzenlenen defterde mevcut olan iki liste bunlardan bir kısmıdır. Bu listelerden *ilki*, Menzilci Mehmed'in evinde bulunan eşyayı göstermektedir. 8 Temmuz 1729 tarihinde Gebze kadısı tarafından düzenlenmiştir. Bu liste, Mehmed'in mülkü olarak Menzilhane'de bulunan beygir, beygir donanımları, tefrişat ve mutfak eşyası ile hububat ve samanı gösteren 36 parçalık eşyanın listesidir (Bkz. Tablo 1).²⁶ Menzilhane'nin mefruşat kaydı ile ilgili diğer bir örnek, Giridî Hüseyin'in, Üsküdar ve Gebze menzilhanelerini 1806 yılında Hancızade

²⁰ BA, C. NF (Cevdet Nafia), nr. 25/1230, BA, MAD, nr. 3217, s. 5a; BA, *Mevkufat Kalemî Defterleri (D. MKF)*, nr. 28277, s. 4, 12, 13, 19; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 70.

²¹ BA, MAD, nr. 3217, s.5b-6a; 4004, s.20-24; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 70.

²² BA, MAD, nr. 10492, s.17; 10322, s.18; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 70.

²³ BA, MAD, nr. 3217, s. 5b-6a; 4004, s.20-24; 10322, s.18-23; 10492, s.17-18; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 70.

²⁴ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002, s. 177; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31-37.

²⁵ BA, A. E. SOSM. III (Ali Emiri. III. Osman), nr. 16/1044.

²⁶ BA, MAD, nr. 10492, s.20; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31 vd.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Salih Ağa'ya devri sırasında hazırlanan 6 Mayıs 1806 tarihli 39 parçadan oluşan mefruşat listesidir (Bkz. Tablo 1).²⁷

Tablo 1: Gündelik İhtiyaçların Giderilmesi İçin Menzilhanede Kullanılan Eşya²⁸

Adı	İşlevi	1729	1806
Beylik (bir tür battaniye)	Örtünme	1	6
Cezve (cezbe)	Kahve pişirme	-	1
Fıçı	Saklama kabı	-	1
Fincan	Kahve servisi	-	8
Leğen, İbrik	Temizlik	1	2
Yastık(Kadife)	Yaslanma	-	8
Kahve Güğümü	Kahve pişirme	-	1
Kahve İbriği	Kahve servisi	-	1
Kâse	Servis	-	1
Kefçe (Kepçe)	Karıştırma ve servis	-	1
Kilim	Döşemelik	8	-
Körük (Ocak)	Ateş yakma	5	-
Leğen (Çorba)	Yemek servisi	1	-
Lenger (Yayvan, kenarları geniş kap)	Yemek servisi	-	2
Maşa	Ateşi karıştırma	1	-
Minder	Oturma veya Yaslanma	7	12
Minkal	Tekne	-	2
Sacayak	Piştirme Aparatı	4	-
Sahan	Piştirme, ısıtma	3	5
Seccade (Halı)	İbadet amaçlı örtü	-	1
Sini	Servis gereci	-	2
Sitil (kulplu su kabı)	Taşıma ve saklama	3	-
Şamdan	Aydınlatma gereci	1	2
Şilte	Oturma	-	2
Tava (Tabe)	Piştirme	2	1
Tencere	Piştirme	17	4
Velense (Yünlü, ağır battaniye)	Döşemelik veya örtü	1	-
Yastık (Beledî)	Yaslanma	14	12
Yastık (Baş)	Yatma	-	2

²⁷ BA, MAD, nr. 10492, s. 20; BA, D. MKF, 31174, s. 1; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31 vd.

²⁸ Tablo 1: Bkz. Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 37, 38; BA, MAD, nr. 10492, s.20; Tablo'da 1806 yılı tespiti olarak gösterilen eşya listesi, aynı olmakla beraber, asıl defterinde sıralaması farklıdır (Bkz. BA, D. MKF, nr. 31174, s. 19).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Tablodaki eşyaya bakılınca, bunların esas itibariyle dörde ayrıldığı görülmektedir. Bunların *birinci* grubu dinlenme, oturma, uyuma ve ibadet etme ile ilgili kilim, yorgan, yasdık, battaniye, minder ve seccade gibi oda veya sofa eşyasıdır. *İkincisi* yemek ve servis hizmetleri için kullanılan tabak, tencere, sahan, cezve, sini gibi eşyadır. *Üçüncüsü*, ısıtma, ısınma ve yemek pişirmek için kullanılan sac ayak, körük, maşa gibilerdir. *Dördüncü* grup ise, diğer hizmetler, yani aydınlatma, su temini, temizlik, yemek veya daha başka işler için kullanılan şamdan, leğen, ibrik, sitil gibi eşyadır. Kullanılan eşyaya bakılırsa, Anadolu'nun en merkezi yerlerinden biri konumunda bulunan Menzilhane'nin, aynı anda ortalama 5-10 yolcunun ihtiyacını karşılayabilecek şekilde, bir sofa veya bir kaç oda, mutfak, banyo, tuvalet, ahır, samanlık, depo, ambar, çeşme veya kuyu gibi bölümleri olduğu; merkezî ve yoğun yolculuk yapılan bir konumda bulunmasına rağmen, sade bir şekilde tefriş edildiği, mutfak, ısınma ve temizlik malzemeleri gibi temel ihtiyaç maddelerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu haliyle menzilleri, gayet tabii Gebze Menzilhanesi'ni hayvanların ve insanların kaldığı bölümler ile samanlık ve depo gibi kısımlar olmak üzere üçe ayırmak yanlış olmaz.²⁹ Esasen bu yapı ve mefruşat şekli, hemen her han veya benzeri görevleri üstlenmiş menzilin esaslarından olduğu kabul edilmektedir.³⁰ Bu noktada mirî tarafından da desteklenmiş ve yönlendirilmişlerdir. Mesela 1764 ve 1774 yılları arasında Gebze Menzilhanesi'nin yeniden ve hızlı bir şekilde tanzimi ve bu düzenlemeden kaynaklanan giderlerinin karşılanmasının emredilmiştir.³¹

Menzilhane'nin eşya ve mefruşatına dair başka listeler de mevcuttur. Alemdar Ahmed Ağa'nın menzilci olduğu 15 Muharrem 1223/13 Mart 1808 tarihinde, Menzilhane'nin mirî adına kayıtlı 32 kalemlik; Ahmed Ağa adına 11 kalemlik toplam 28 beygir ve eşya listesi kaydedilmiştir.³² 22 Temmuz 1820 tarihli ve takip eden tarihlere ait başka bir defterde ise, Menzilci İbrahim Efendi ile Gebze Ayanı ve Dergah-ı Ali Gediklisi el-Hac Ali Ağa zamanında Üsküdar, Dilbaşı ve Gebze menzilhanelerinde bulunan, satın alınan, yeni kayda geçen muhtelif eşyanın kaydı tutulmuştur.³³ Asım Bey tarafından 5 Mart 1840 tarihinde yapılan tespitlerde demir, katran, semer, koşum takımı, beygir ve araba sayısı vs. ile ilgili 20 kalemlik varlık listesi çıkarılmıştır.³⁴ Bu kaynaklardan hareketle Menzilhane'nin müstemilatı hakkında daha elle tutulabilir bazı tahminler ve tespitlerde yapmak mümkün olabilmektedir. Listeler karşılaştırıldığında, farklı dönemlere ait olmalarına rağmen, Menzilhane'de, önemli oranda benzer şeylerin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

19. yüzyıla gelindiğinde, menzilhane idareleri ve fizikî ortamında değişim yaşanmıştı. 30 Nisan 1822 tarihinde Gebze Menzilhanesi'nin tamiri için maliyet araştırması talep edilmişti. Bu dönemde Gebze Menzilhanesi, mirî üzerine kayıtlı bir han binasından ibaret idi.³⁵ Bakım onarım işlerinin takibi ve giderleri, devlet tarafından karşılanıyordu. Belirtilen tarihten 10 yıl sonraki tespitlere göre, İzmit'te, Gebze Menzilhanesi beygirlerine mahsus bir han daha bulunmakta idi. Hanın tamiri için, 1832 yılında, İzmit mimarlarından Mehmed Raşit ve Ali Halife tarafından bir keşif defteri hazırlanmış, tahmini tamir masrafı tespit edilmişti.³⁶

4. Menzil İdaresi ve Görevlileri

Menzilhanelerin iş yoğunluğu, merkezi konumları ve olağanüstü hallerdeki katkılarına göre değişmekte idi. Gebze Menzilhanesi ve benzeri menzilhaneler, bu sebeplerle daha kalabalık çalışanlar grubunu barındırmaktaydı. Mükelleflerin en önde gelenleri, menzilhane idarecisi

²⁹ Ayrıca bkz Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31-38.

³⁰ Yusuf Halaçoğlu, *Menziller*, s. 177. Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 31-38.

³¹ BA, C. NF, nr. 31/1539, 1540.

³² BA, D. MKF, nr. 31225, s. 2.

³³ BA, D. MKF, nr. 31473, s. 2-16.

³⁴ BA, MAD, nr.10494, s. 32.

³⁵ BA, C. NF, nr. 16/774.

³⁶ BA, C. NF, nr. 17/846.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

durumunda olan menzildarlar idi. Menzildarlar, menzilin bulunduğu kasabanın ileri gelenleri arasından, genellikle bir senenin Ruz-ı Hızır³⁷ başından ertesi yılın Ruz-ı Hızır'na kadar geçen 1 yıllık süre için seçilirler, hesapları da buna göre tutulurdu. Aksine bir gelişme olmaz ise yeniden seçilebilirlerdi. Bütün işlemleri mahallin kadısının kontrolüne tabi idi.

4.1.Menzil İdaresi ve Menzildarlar

Gebze Menzildarhanesi ile ilgili muhasebe veya gelir gider kaydına dair çok miktarda defter ve belge kaydı vesilesiyle nerede ise bütün menzildarların adları ve görev yıllarını tespit etmek mümkün olabilmektedir. Söz konusu tespitlere göre, 6 Mayıs 1703-5 Mayıs 1704 arasında, Gebze Menzildarhanesi'nde Mustafa Bey menzildar idi.³⁸ 8 Haziran 1711 tarihli arizaya göre, vefat eden eski bir menzildarın veresi, menzildarlığı reddetmişti.³⁹ 1710-Mayıs 1711 tarihleri arasında menzildarlık işi Mustafa'nın idaresindeydi. Buna göre, ailesi menzildarlığı reddeden kişi Mustafa idi.⁴⁰ Onun ölümü üzerine, ailesi tarafından menzildarlıkla ilgili bir talep ve kabul gerçekleşmeyince, Gebze Menzildarhanesi'nin idaresi, 18 Mayıs 1711-17 Mayıs 1712 tarihleri arasında Deli Osman'ın idaresine verilmişti.⁴¹ Daha sonra gelen birkaç yıl içinde kimin menzildar olduğu tespit edilememiştir. Ancak birkaç yıl sonra adı geçen Mehmed Bey'in, Osman'dan sonra görevi devr almış olması muhtemeldir. Mehmed Bey, uzun süre görevde kalmıştır. 17 Mayıs 1717 -16 Mayıs 1718,⁴² 17 Mayıs 1718-16 Mayıs 1719,⁴³ 1720,⁴⁴ 1721⁴⁵, 1722 yıllarında Gebze Menzildarlığı olmaya devam etmişti.⁴⁶ Kaydedilen son yıl içinde, beygirlerinden 159 adedi telef olmasına binaen borçlanmıştı. Borçlarını taksitle ödemesi için Gebze Naibi Mehmed tarafından 14 Kasım 1722 tarihli bir ilam verilmişti.⁴⁷ Ruz-ı Hızır (6 Mayıs) 1135/17 Mayıs 1723 tarihinden başlamak üzere Gebze Menzili, 1 yıllık süre ile Hacı Osman-zade Mehmed'in uhdesine verilmişti. Bu kişinin yukarıdaki menzildar ile aynı kişi olduğuna dair bir ayrıntıya ulaşılamamıştır. Menzildar'ın iltizamını alan Mehmed, 1 yıl sonra aynı şekil ve şartlarda 1828 yılına kadar görev yapmış,⁴⁸ 2 Kasım 1728 tarihinden önce vefat etmişti. Onun ölümü üzerine, muhalledatının tespiti ve menzildar tayin edilmek üzere ahali

³⁷ Ruz-ı Hızır: Belli bir yörenin iklim koşulları ve yaşamsal etkinliklerine dayalı bir şekilde uzun deneyimler sonucunda ortaya çıkan ve yerel özellikleri ifade eden bir zaman bölümlenmesidir. Esasen yöre insanının kültürel bir miras olarak edinmiş olduğu bu zaman bölümlenmesiyle ülke genelinde kabul edilen fakat yerel unsurlara göre farklılaşan durumlar ifade edilmektedir. Geleneksel tarım ve hayvancılığa ilişkin her türlü etkinlik, bu takvime göre düzenlenmiştir.

Halk takviminde yıl, Hızır günleri ve Kasım günleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu ayırım genel olarak iki mevsimin varlığını kabul etmeye dayanan eski bir takvim anlayışından kaynaklanmaktadır. Başta İstanbul olmak üzere, ülkenin her yanında yaygınlaşan bu anlayışa göre bir sene “yaz” ve “kış” olarak ikiye ayrılmış; yaz mevsimi için “eyyam-ı rûz-ı Kasım” veya “Kasım”; kış içinse “eyyam-ı rûz-ı Hızır” ya da kısaca “Hızır” denmekteydi. 186 gün olan Hızır Günleri, 6 Mayıs'tan başlayıp 7 Kasım akşamına kadar devam etmektedir. Hıdırellez'le başlayan bu mevsimin başlangıcı halk arasında “yılbaşı” olarak kabul edilerek çeşitli kutlamalarla karşılanır. 179 gün olan Kasım Günleri ise 8 Kasım'dan başlayıp 5 Mayıs akşamına kadar devam eder. Yöreden yöreye göre değişebilen –mesela yukarıda Gebze için 4 Mayıs esas alınmıştır- bu zaman bölümlenmesi, İstanbul ve çevresinde çoğu kez tarım ve hayvancılığın yanında denizle de ilişkilendirilerek İstanbul'a özgü bir halk takvimi oluşturulmuştur. Bu takvim eski müneccimler ve takvim hazırlayan kişiler tarafından yazılı hale getirilmiştir (www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr/halk-kulturu/detay/envanter_id/92, Erişim tarihi: 02.06.2013; Ayrıca bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Tarifleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, C. 3, s. 59).

³⁸ BA, D. MKF, nr. 27861, s. 10

³⁹ BA, İbnülemin, Dahiliye İradeleri (İE. DH), nr. 32/2825.

⁴⁰ BA, A. E. SAMD. III., nr. 57/5714, vrk. 1b-10b.

⁴¹ BA, D. MKF, nr. 28006, s. 11.

⁴² BA, D. MKF, nr. 28235, s. 4, 16.

⁴³ BA, D. MKF, nr. 28277, s. 4.

⁴⁴ BA, D. MKF, nr. 28316, s. 2. 23.

⁴⁵ BA, D. MKF, nr. 28341, s. 2, 8.

⁴⁶ BA, İE. DH, nr. 28/2479.

⁴⁷ BA, İE. DH, nr. 28/2479.

⁴⁸ BA, A. E. SAMD. III., nr. 46/4596; 70/7064; BA, D. MKF, nr. 28466, s. 24.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

tarafından bir kişi seçilmişti. Bu kişiye beygir ücretleri ve sair giderlerin ödenmesi için talepte bulunulmuştu.⁴⁹

Daha sonra gelen menzilcilerin bir kısmının, menzilhane ihalesini müştereken aldıkları veya kısa sürede değişmiş oldukları anlaşılmaktadır. Mesela 3 Ağustos-23 Kasım 1733 arasında Mustafa, el-Hac Ebubekir ve Hacı Hüseyin,⁵⁰ 17 Mayıs 1734 tarihinden itibaren önce Mustafa,⁵¹ 4 Şubat-Mayıs 1736 arasında Mustafa Beşe,⁵² ardından kendisiyle birlikte 16 Mayıs 1736 tarihine kadar Mustafa Beşe ve Ali Beşe,⁵³ 1738-1739 yılında Mustafa Beşe, menzilci olarak görev almışlardır.⁵⁴ Bir kaç yıl sonra, 6 Mayıs 1745-5 Mayıs 1747 tarihleri arasında, iki dönem boyunca Mehmed Ali oğlu Mustafa, Şişman Mustafa, Mezarı Gaybî oğlu (Hamamcı) Mustafa tarafından menzil idaresi müştereken tasarruf edilmişti.⁵⁵ Bu tarihten on yıl sonra, 1757 yılında menzil idaresi Hacı Mustafa'da idi ve zarar ettiğini ileri sürmüştü. Görevin, es-Seyyid İbrahim'e devri söz konusu olmuştu. Ancak bir yıl daha görevine devam etmişti.⁵⁶ 1759-1760 yılları civarında, menzil idaresi önce tek başına Mehmed'e verilmişti.⁵⁷ 1760 yılı içinde, Mehmed ve el-Hâc Mustafa'nın müştereken tasarrufuna bırakılmıştı.⁵⁸ 12 Ağustos 1760 tarihinde Osman adlı menzilcinin elinde idi.⁵⁹ Takip eden dönemde, Mustafa'nın idaresindeydi.⁶⁰ Ancak bu zat 4 Temmuz 1761 tarihinden önce vefat etmişti. Mustafa Bey, ölümünden önce İlyas Bey Mescidi Vakfı'nın vakıf şartlarına muhalif olarak müstemilata yeni vakıf binaları yaptırmış, vakfın mütevelliyesi İshak Fakih Kızı Taç Hatun tarafından, Mustafa'nın veresesinin vakfa müdahalesinin engellenmesi talep edilmişti.⁶¹ Haziran-Temmuz 1765 tarihinde, yukarıdaki ile aynı adı taşıyan el-Hac Mustafa menzilci idi.⁶²

Gebze Menzilhanesi, 23 Mart 1773,⁶³ Mayıs 1775,⁶⁴ 8 Şubat 1777 ve 2 Temmuz 1781,⁶⁵ 1783 yılı sonları, Mayıs 1784 ve 1785 tarihinde tarihlerinde Mehmed'in idaresinde kalmıştı.⁶⁶ Muhtemelen aynı kişinin menzilci olduğu 1203/1788-1789 yılında, Hoca Fazlullah el-Kâdî el-Hurufî'nin Gebze'de bina eylemiş olduğu zaviyeyi, Gebze Menzilcisi tahrip etmiş, zaviyenin bağ, bahçe v.s varlıklarını eline geçirmişti. Mezkûr Tekke'nin Vakıf Mütevellisi ve Şeyhi İbrahim, İstanbul'a kaçmış, menzilci ile muhakemesini⁶⁷ ve gasp edilen kitapları ile vazifesinin iadesini talep etmişti.⁶⁸

1207/1793 yılı ortalarında, Üsküdar ve Gebze menzilleri idaresini elinde tutan Mehmed Ağa vefat etmişti. Mirîye ait zimmetine mukabil, bazı kimselerde olan alacağının tahsili ve hazineye teslimi talep edilmişti.⁶⁹ Muhallefatı zapt edilmiş, ancak veresesine hissesi verilmesi

⁴⁹ BA, C. NF, nr. 37/1842.

⁵⁰ BA, D. MKF, nr. 29016, s. 31.

⁵¹ BA, D. MKF, nr. 29152, s. 24.

⁵² BA, D. MKF, nr. 29170, s. 22; 29171, s. 23.

⁵³ BA, D. MKF, nr.29045, s. 27; 29144, s. 22.

⁵⁴ BA, *Kamil Kepeci Defterleri (KK)*, nr. 2997, s. 74.

⁵⁵ BA, A. E. SMHD. I, nr. 11586.

⁵⁶ BA, A. E. SOSM, III, nr. 17/1168; 53/3800; 96/7380.

⁵⁷ BA, MAD, nr. 10362, s. 1, 2.

⁵⁸ BA, MAD, nr. 10362, s. 1, 2.

⁵⁹ BA, A. E. SOSM, III, nr. 16/1044.

⁶⁰ BA, A. E. SOSM, III, nr. 17/1168; 53/3800; 96/7380, BA, MAD, nr. 10370, s. 2; 10353, s. 2, 3.

⁶¹ BA, Cevdet Evkaf (C. EV), nr. 43/2122.

⁶² BA, MAD, nr. 10374, s. 3, 9.

⁶³ BA, A. E. SMST. III (Ali Emiri. III. Mustafa), nr. 77/5733.

⁶⁴ BA, MAD, nr. 3995, s. 25, 26.

⁶⁵ BA, A. E. SABH. I, nr. 50/3563; 370/23756; BA, MAD, nr. 10403, s. 2.

⁶⁶ BA, MAD, nr. 3335, s. 3; 10409, s. 2.

⁶⁷ BA, C. EV, nr. 200/9984.

⁶⁸ BA, C. EV, nr. 564/28475.

⁶⁹ BA, C. NF, nr. 14/661.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

emredilmişti.⁷⁰ Mehmed Ağa'nın zevcesi Ayşe ile kızı Emine tarafından, mirî tarafından zapt olunan Üsküdar ve Gebze menzillerindeki araba, saman ve hayvanların kendilerine bağışlanması talep edilmişti.⁷¹ Bu arada Mehmed Ağa'nın yerine Giridî Hüseyin tayin edilmişti. Bu tarihten sonra, 1801 yılında halen bu zat menzilci olarak görevli idi.⁷²

Bu arada Üsküdar, Gebze ve Dilbaşı menzillerinin idarî düzenlerinin sağlanması ile ilgili bir hüküm çıkarılmıştı.⁷³ Muhtemelen her üç menzilin tek elden idaresi veya başka sebepler dolayısıyla takip eden bir kaç yıl içinde menzilcilerin kısa sürede değişeceği, gelen görevlilerin uzun süre kalmayacağı veya bir dahaki dönem için göreve talip olmadığı bir dönemin başlamıştı. Yıllardan beri menzilcilik yapmakta olan Giridî Hüseyin, muhtemelen bu etkilerle 1804 yılında azlolunup yerine Hancızade Salih Ağa tayin edilmişti. Yeni tayin dolayısıyla intikal eden Menzilhane eşyası hakkında müfredat defteri hazırlanmıştı.⁷⁴ 6 Mayıs 1806 tarihli bir belgede, Üsküdar ve Gebze menzilhanelerinin menzilciliğini yürüten Hüseyin'in azledildiği, menzilci tayin olunan Hancızade Salih'e kalan, 39 parçası Gebze Menzilhane'sinde bulunan toplam 60 parçalık mefruşatın, mirî üzerine geçirilmiş olduğu beyan edilmişti. Ancak Salih Ağa, bir iki dönem menzilcilik yaptıktan sonra, görevini aynı aileden Mehmed'e devretmişti. Giridî Hüseyin zamanından kalan eşyanın devri ise, Mehmed zamanında gerçekleşmişti.⁷⁵ 13 Mart 1808 tarihinde, Menzilhane'de mevcut mirî malı, halen menzilci olan Alemdar Ahmed Ağa'ya zimmetlenmişti. Söz konusu eşyayı gösterir bir de müfredat defteri hazırlanmıştı.⁷⁶ Bir süre sonra, Ahmed Ağa savaş sebebiyle orduya katılmıştı. Bu dönemde Menzilhane vekaleten idare edilmişti. Sulh akdi üzerine, ordu hizmeti sona ermiş, Üsküdar ve Gebze menzillerinin idaresi üzerinde olduğundan Eylül 1812 tarihinde terhis olunmuştu.⁷⁷

Kendisi çok istekli olmasa da 1819 yılında, Üsküdar ve Gebze menzillerinin maktûan idaresi için Hacı Ali Ağa görevlendirilmişti.⁷⁸ Hacı Ali Ağa, menzil idaresini devralmış, maaşının arttırılmasını talep etmişti.⁷⁹ Bu sırada, Hacı Ali Ağa'nın muayyen iane ile menzili idare edemeyeceğini, ahalinin kendisine menzil ianesini taahhüd ettiklerini ileri sürmek suretiyle Üsküdar, Gebze ve Dilbaşı menzilleri menzilciliğine, Gebze Ayanından Memiş de talip olmuştu. 17 Mayıs 1819 tarihinde, ahalinin öteden beri mezkûr mahallere ne şekilde imdadiye ve iane desteğinde bulunmuşlar ise aynı şekilde devam etmeleri ve Memiş'in 1 yıl süreyle menzilci olarak kabulüne dair mahalline hüküm gönderilmişti.⁸⁰ Böylece her üç menzilin idaresi Memiş Ağa'ya verilmiş ve bu iş için kendisine para gönderilmesi istenmişti. Ancak bu kişi de uzun süre görevde kalamamıştı.⁸¹ Çünkü Gebze kasabası ve köyleri ahali, Menzilhane'ye vermekle yükümlü oldukları iane akçesini ödemekten imtina etmekte idi. Ayrıca Menzilhane'nin giderleri artmış, idaresi zorlaşmış idi. Bu şartla dolayısıyla menzilci vazifesini bırakmıştı. Bir talipli çıkmaması üzerine, Eski İhtisab Emini Şakir Ağa'nın menzilciliğe tayini gündeme gelmiş, fakat gerçekleşmemiş idi.⁸²

⁷⁰ BA, A. E. SSLM. III Ali Emiri. III. Selim), nr. 208/12340.

⁷¹ BA, A. E. SSLM. III, nr. 9/435.

⁷² BA, A. E. SSLM. III, nr. 242/14112; 243/14135; 270/15591; BA. MAD, nr. 4128, s. 2.

⁷³ BA, C. NF, nr. 23/1109.

⁷⁴ BA, D. MKF, nr. 31174, s. 1; BA. MAD, nr. 4128, s. 2

⁷⁵ BA, D. MKF, nr. 31174, s. 2.

⁷⁶ BA, D. MKF, nr. 31225.

⁷⁷ BA, HAT, nr. 991/41835 j.

⁷⁸ BA, C. NF, nr. 21/1047.

⁷⁹ BA, C. NF, nr. 21/1046.

⁸⁰ BA, C. NF, nr. 42/2057; 47/2308.

⁸¹ BA, C. NF, nr. 22/1052.

⁸² BA, MAD, nr. 9031, s. 1, 2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

24 Eylül 1819 tarihinde, Üsküdar, Gebze ve Dilbaşı menzillerinin idaresi Gebze Muhtarı Zağralızade İbrahim Efendi'de idi. Bu zatın Sarraf Vasil'e olan borcunun tahsili söz konusu edilmişti.⁸³ Bu zat, kaza ahalisinin, yeni menzilciye taahhüd ettikleri ianeyi vermekten kaçınmalarına binaen, menzil idaresini terk etmişti. 26 Mayıs 1820 tarihinde bu konuda mahallinden bilgi verilmişti.⁸⁴ Bu arada Memiş yeniden görevlendirilmiş; 17 Mayıs 1820 tarihine kadar önce tek başına ardından İbrahim ile birlikte menzilcilik yapmıştı. Daha sonra üç menzilin idaresi ayrılarak İbrahim Efendi görevlendirilmiş, kısa süre sonra azledilmişti. 12 Temmuz 1820 tarihinde Gebze Ayanı ve Dergah-ı Ali Gedikli, Zaim el-Hac Ali Ağa yeniden Üsküdar, Gebze ve Dilbaşı menzilci olarak tayin edilmişti. Mayıs 1822 tarihine kadar da görevde kalmıştı.⁸⁵ Bu arada, kısa bir süre menzilcilik yapan Dağdeviren-zade Hacı Mehmed ise, öldürülmek suretiyle ortadan kaldırılmıştı. Ondan sonra 1821 yılında menzil idaresi Muhsin'in eline geçmiş idi. Bu zatın mirîden alacağına karşılık, önceki menzilcinin muhalledatından kendisine havale yapılmış ancak tahsil edilememişti. O da görevden imtina etmişti. etmişti.⁸⁶

Bu yıllarda, menzilhanelerin idare şeklinde değişimler gerçekleşmişti. 26 Ocak 1822 tarihli bir yazışmada, bir süreden beri Üsküdar, Gebze ve Dilbaşı menzillerinin emanet suretiyle idare edilmesi dolayısıyla masraflarının mirî tarafından karşılanmakta olduğu, bu vesileyle bir aylık giderin karşılanması talep edilmişti.⁸⁷ Böylece, Üsküdar Gebze ve Dilbaşı posta menzilleri, 1822 yılı ortalarında 250.000 kuruş nakit ve 10.000 kile arpa karşılığında, ayanlık unvanı da verilmek suretiyle adı geçen Hacı İsmail Ağa'ya ihale edilmişti.⁸⁸ Daha sonra yine Hacı Ali Ağa göreve devam etmişti. 12 Temmuz 1824 tarihli maliye kaydına göre, bu sırada menzil idaresi, emanet usulü ile idare etmek üzere, yeniden Dergah-ı Ali gediklilerinden Ali Ağa'ya ihale edilmişti.⁸⁹ Onun ardından Silahşoran-ı Hâssadan İsmail Ağa'nın, iki yıllık idaresinin ardından maktuan idare etmek üzere iki yıl ard arda Süleyman Ağa Mayıs 1826 tarihine kadar menzilcilik yapmışlardı.⁹⁰

Üsküdar, Gebze ve Dilbaşı menzillerine gönderilen 26 Nisan 1826 tarihli kararda, bilcümle menzillerin kiraya verilmek suretiyle idaresi ve beygirler için saat başına 30'a para ücret alınması bildirilmişti. Bu karar ile mirîye ait Gebze Menzilhanesi Hanı, kiralanmak suretiyle idare edilmeye başlanmıştı.⁹¹ Ancak gerekli ihtiyaçlarının karşılanması konusunda eskiden olduğu gibi yardımcı olunmakta idi. Nitekim 1829 yılı sonuna ait bir kayıta, Üsküdar, Gebze ve Dilbaşı menzillerine arpa verilmesi emri tekrarlanmıştı.⁹² 29 Eylül 1830 tarihinde ise, İstanbul, Üsküdar, Gebze ve Dilbaşı kiracı başlıklarına sermaye olarak kullanmak üzere, Hazine-i Âmire'den bir miktar nakit para aktarılması söz konusu olmuştu.⁹³

⁸³ BA, C. NF, nr. 13/645.

⁸⁴ BA, C. NF, nr. 55/2735.

⁸⁵ BA, D. MKF, nr. 31473, s. 2; BA, MAD, nr. 9031, s. 2.

⁸⁶ BA, C. NF, nr. 10/460.

⁸⁷ BA, C. NF, nr. 8/365.

⁸⁸ BA, C. NF, nr. 18/879.

⁸⁹ BA, MAD, nr. 9031, s. 1.

⁹⁰ BA, MAD, nr. 9031, s. 3, 4.

⁹¹ BA, C. NF, nr. 15/750.

⁹² BA, C. NF, nr. 23/1136.

⁹³ BA, C. NF, nr. 7/344.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Tablo 2: Gebze Menzincileri (1710-1862)

Sıra	Görevde oldukları belirlenen tarihler	Adı
1	6 Mayıs 1703-5 Mayıs 1704	Mustafa
2	1710-Mayıs 1711	Mustafa
3	17 Mayıs 1711-16 Mayıs 1712	Deli Osman
4	17 Mayıs 1717 -16 Mayıs 1723	Mehmed
5	14 Kasım 1722-6 Ağustos 1728 öncesi vefat	Hacı Osman-zade Mehmed
6	3 Ağustos-23 Kasım 1733	Mustafa, el-Hac-Ebubekir, Hacı Hüseyin
7	17 Mayıs 1734	Mustafa
8	4 Şubat-Mayıs 1736	Mustafa Beşe
9	16 Mayıs 1736	Mustafa Beşe, Ali Beşe
10	1738-1739	Mustafa Beşe
11	6 Mayıs 1745-5 Mayıs 1747	Mehmed Ali oğlu Mustafa, Şişman Mustafa, Mezarı Gaybî oğlu (Hamamcı) Mustafa
12	1757-1759	Hacı Mustafa
13	1759-1760	Mehmed, Osman
14	1760-1761	Mehmed-el-Hac Mustafa
15	1761-4 Temmuz 1461 öncesinde vefat etmişti	El-Hac Mustafa
16	Mayıs 1765-	El-Hac Mustafa
17	23 Mart 1773-1793 yılı ortası vefat	Mehmed
18	1793 yılı ortaları-1804 ortalarında azledilmişti	Giridi Hüseyin
19	1804-Mayıs 1806	Hancı-zade Salih Ağa
20	1806-1808	Hancı-zade Mehmed Ağa
21	13 Mart 1808- Eylül 1812	Alemdar Ahmed Ağa
22	1819 - Mayıs 1819	Hacı Ali Ağa
23	Mayıs 1819- 17 Mayıs 1819	Memiş Ağa
24	24 Eylül 1819-26 Mayıs 1820	Memiş, Zağralı-zade İbrahim Efendi (Gebze Muhtarı)
25	1820-1821, Görevi sırasında öldürülmüştü	Dağdeviren-zade Hacı Mehmed
26	1821-?	Muhsin
27	1822 yılı - ?, Emaneten idare dönemi başlamıştı	Hacı Ali Ağa, Sonra Hacı İsmail Ağa (Emin)
28	1822 yılı ortaları-1824	Silahşoran-ı Hassadan İsmail Ağa
29	12 Temmuz 1824-Mayıs 1826	Dergah-ı Ali Gediklisi Ali Ağa (Emin), Ardından Süleyman Ağa,
30	15 Şubat 1835	Ticaret Müşiri Mehmed Said Paşa (Genel İdare, Emin)
31	28 Nisan 1835	Vehbi Efendi (Kıracıbaşı)
32	13 Aralık 1840-12 Mart 1841	Mehmed Ağa (Postane Müdürü)
33	1861-1862	Mustafa Ağa (Kıracıbaşı)
	27 Ekim 1862	Lağvedildi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

15 Şubat 1835 tarihinde, Üsküdar, Kartal, Gebze, Hereke ve Dilbaşı postahaneleri, Ticaret Müşiri Mehmed Said Paşa'nın genel idaresi altında idi. Ancak söz konusu tarihte, artık Hazine-i Âmire tarafından idaresi kararlaştırılmış, devir teslim yapılmıştı.⁹⁴ 28 Nisan 1835 tarihli hatt-ı hümayun ekinde, Üsküdar ve Gebze menzilleri Kiracıbaşı Vehbi Efendi'nin yerine başka bir münasibinin bulunamamasına binaen, yeniden tayini bildirilmişti.⁹⁵

Çok geçmeden posta teşkilatı kurulacak ve menziller ile ilgili daha geniş çaplı gelişmeler yaşanacaktı. 1840 yılında posta teşkilatı kurulduktan sonra,⁹⁶ 13 Aralık 1840-12 Mart 1841 tarihleri arasında 200 guruş aylık karşılığında Menzilhane (Postahane) Müdürlüğü'ne Mehmed Ağa görevlendirilmişti.⁹⁷

Daha sonraki yıllarda, postahaneler aynı şekilde idare edilmeye devam etmişti. Zamanla bunların idaresi daha sistematik ve gelir gider durumları standart bir hal almıştı.⁹⁸ 1278/1861-1862 arası 1 yıllık dönemde Gebze Kirahanesi, aylık 9.500 guruş maktu iâne ile İzmit Mutasarrıfı Hasan Efendi tarafından Mustafa Ağa uhdesine verilmişti. Müteakip dönemde, Anadolu postaları denizden gönderilmek üzere başkasına ihale kılınmıştı. Bu sebeple Gebze Kirahanesi, Postahane-i Âmire tarafından lağvedilmiş, 27 Ekim 1862 tarihinden itibaren iane kaydı terk ve imha edilmişti. Demirbaş eşyası satılmış, elde edilen 26.862,5 guruşluk gelir hazineye devredilmişti. Bu arada yapılan bazı usulsüzlükler dolayısıyla başta İzmit Mutasarrıfı Hasan Paşa olmak üzere birkaç kişi cezalandırılmıştı.⁹⁹

4.2. Menzilhane'nin Diğer Görevlileri

Menzilhane görevlileri, sadece menzildilerden ibaret değildi. Hayvanların bakımını yapan *seyisler*, yola çıkan hayvanların geri getirilmesini sağlayan, yolculara rehberlik veya güvenlik hizmeti veren *sürücüler*, kalan yolculara yardımcı olan *odacılar*, yemek işlerine bakan *aşçı*, ayrıca *temizlikçi*, *nalbant*, *ahırcı* gibi görevliler de menzilhanelerin görevlileri arasındaydı. Bunların dışında muhtelif vergilerden muaf olmaları karşılığında, çevre köylerin ahali, menzilhanelerle ilgili bazı hizmetleri yerine getirmekle mükellefi.

Söz konusu görevliler arasında, menzildilerden sonra en dikkati çeken kişiler *sürücüler* idi. Sürücülerin ne zamandan beri istihdam edilmeye başlandığı tam olarak bilinmemektedir. Önceleri, ulaklar bir yerden diğerine gider iken kiralamış oldukları beygirleri, sonraki menzilde bırakır, oradan yeni bir binek hayvanı alarak yollarına devam ederlerdi. Ancak bu uygulama, zamanla bazı yerlerde fazladan birikim olmasına, bazı yerlerde ise menzil hayvanı darlığı çekilmesine yol açmıştı. Bazı görüşlere göre, Kanuni Sultan Süleyman zamanında yeni menziller açılmaya başlandığı sırada, sürücü kullanılması esası getirilmişti.

Ulakların beygir kullanımı sırasında her defasında sürücülere önemli işler düşüyordu. Sürücü, yol boyunca beygirlerin bakımını da üstlenirdi. Rehberlik yapmak, yol güvenliğini sağlamak asli görevleri arasında idi. Buna binaen, her menzilde yeteri kadar sürücü bulundurulmak zorunluluğu vardı. Yolculuk yapan ekibin, kalabalık olmasına göre, bir veya bir kaç sürücü verilebilirdi. Ulaklara verilecek sürücü sayısı belirlenir iken, kiralayacakları beygir sayısı dikkate alınmaktaydı. Duruma göre, üç, beş ulağa bir sürücü verildiği olurdu.¹⁰⁰

⁹⁴ BA, C. NF, nr. 12/600.

⁹⁵ BA, HAT. nr. 695/33516.

⁹⁶ Necdet Aysal, "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haberalma", 527; Nesimi Yazıcı, "II. Mahmud Döneminde Menzilhaneler: Ref-i Menzil Bedeli", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, (28-30 Haziran 1989)*, *Bildiriler*, s. 157; Nesimi Yazıcı, "Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", *OTAM*, Sayı. 3, s. 336.

⁹⁷ BA, *Maliye Nezareti Masarifat Defteri* (BA, ML. MSF), nr. 2126, s. 2, 4, 6.

⁹⁸ BA, HAT. nr. 1254/48540.

⁹⁹ BA, MVL, nr. 725/50.

¹⁰⁰ Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 43, 44 vd.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Sürücülerin bazı usulsüzlüklere karıştıkları oluyordu. Bundan dolayı ağır cezalar verilebilirdi. Buna bir örnek olarak Üsküdar ve Gebze menzillerinin sürücülerinden üç kişinin, ulaklara eziyet etmeleri sebebiyle 1801 yılı sonlarına doğru idam edilmiş olmasıdır. Bu olay dolayısıyla menzillerde nizama dikkat olunması hususunda ilgili mahallere hükümler gönderilmiştir.¹⁰¹ Bir başka olayda ise, sürücüler ve zaptiyeler, haksız yere bir başka çalışanı hırsızlıkla suçlamışlardır.¹⁰²

Menzilhanelerin, *ikinci* görevli grubu *odacılar* idi. Bunlar, oda temizliği, düzeni ve giriş-çıkış işlerinin takibiyle görevli kimselerdi. Gebze Menzilhanesi, sayıları bilinmemekle beraber gereği kadar odacıya sahipti. Aşağıdaki örnekten anlaşılacağı gibi, bunların bazen ehil olmamaları dolayısıyla huzursuzluklar yaşanmakta idi. Söz konusu olayda, Gebze Menzilhanesi Odacısı İsmail hakkında kendi halinde olmaması, meşru olmayan iş ve davranışlara yeltenmesi, yoldan geçen ulaklara ve saireye ağır küfürler etmesi, ahaliyi tekdır ve taciz etmesi dolayısıyla Rebiülahir 1196/Mart-Nisan 1782 tarihinde Bursa'ya nefyedilmesi emredilmişti.¹⁰³

XIX. yüzyılın ilk yarısında, menzilhaneye çalışanları, sayıları ve aylıklarına dair ayrıntılı birkaç muhasebe kaydı bulunmaktadır. Bu dönemle ilgili 9 Ekim-6 Aralık 1820 tarihleri arasında ait muhasebede, iki aylık toplam olarak Yazıcı Abdullah'a 100, Vekil ve Anbar Emmini Mustafa'ya 100, nalbanda 60, 4 kethüdaya 160, 8 seyise 320, 2 menzil hademesine 80, 14 sürücüye 560 guruş maaş verilmişti. Bu süreçte, koyun etine 180, ekmek ücretine 35,5, 1 arabacıya 40 guruş harcama yapılmıştı. Gebze Menzilhanesi'nin menzilci hariç, toplam 31 çalışanı mevcuttu.¹⁰⁴

13 Aralık 1840-12 Mart 1841 tarihleri arasında Menzilhaneye'nin üç aylık maaş gideri her bir ay için sırasıyla, 1670, 1620 ve 1920 guruş olmuştu. Bu sırada, Menzilhaneye Müdürü Mehmed, Katip Mehmed, kahya, sürücüler ve seyisler olmak üzere, ortalama 18-20 kişilik grup çalışanı mevcut idi. Dilbaşı Menzilhanesi kahyasının aylığı da burası tarafından ödenmekte idi.¹⁰⁵

Tablo 3: Gebze Menzilhanesi çalışanlarının maaşları, üç aylık gider muhasebesi

Görevliler Grubu	13 Aralık 1840-12 Mart 1841		
	Kanunievvel	Kanunsani	Şubat
Gider Kalemi (Guruş)			
Menzilhaneye Müdürü Mehmed Ağa'nın mahiyesi	200	200	200
Menzil Katibi Mehmed Efendi'nin mahiyesi	160	120	120
Kahya mahiyesi	150	150	150
Dilbaşı Menzilhanesi Kahyası'nın mahiyesi	110	100	100
Sürücüler ve seyislerin mahiyesi (1 kişi x 75 guruş)	14 kişi, 1050	14 kişi, 1050	18 kişi, 1350
Aylık toplam ücret tutarı	1670	1620	1920

5. Menzilhanenin Gelir Kaynakları

Menzilhanelerin belli bir bütçesi bulunmakta idi. Bu bütçenin gelir kaynakları farklılık arz etmekte idi. Bunlardan biri, Hazine-i Âmire idi. Hazine-i Âmire'nin menzil bütçelerine yaptıkları katkılar, azalıp çoğalmakla beraber, bu ödemelerin ortalama %15 civarında olduğu ileri sürülmektedir.¹⁰⁶

¹⁰¹ BA, C. NF, nr. 47/2304.

¹⁰² BA, Sadaret Mektubi Kalemi. Nezaret Devair (A. MKT. NZD), nr. 142/67.

¹⁰³ BA, C. ADL, nr. 104/6247; BA, A. E. SABH. I, nr. 64/4464.

¹⁰⁴ BA, D. MKF, nr. 31481, s. 1.

¹⁰⁵ BA, ML. MSF, nr. 2126, s. 2, 4, 6; 1923, s. 2-3.

¹⁰⁶ Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 274.

Hazine-i Âmire adına menzihanelere yapılan imdadiye, iane gibi ödeme şekilleri değişmekte idi. Bu ödemeler, aynî ve nakdî olduğu gibi, doğrudan veya ahalinin belli yükümlülükler karşılığında mükellef tutulmaları suretiyle yapılabilirdi. Mesela 4 Mart 1691 tarihinde, Gebze Menzili'nde mevcut 15 beygirin masrafları ve iane akçesinin karşılanması önemli bir yekûna ulaşmış; ahalinin ödemekle mükellef olduğu bu masrafların bir miktar hafifletilmesi için Üsküdar ve Gebze kadılarına emirname yazılmıştı.¹⁰⁷ Başka bir örnekte ise, 17 Mayıs 1723 tarihinden itibaren bir yıl içinde mirî tarafından Gebze Menzilhanesi için 62.500 akçe imdadiye tayin olunması emredilmişti.¹⁰⁸

Söz konusu imdadiyeler veya mükellefiyetler duruma göre değişmekte idi. Savaş ve olağan üstü hallerde, bunların yekûn meblağı oldukça yükseliyordu. Mesela 11 Haziran 1731 tarihinde, sefer hazırlıkları münasebetiyle Gebze Menzilhanesi'nin yeniden tanzimi gündeme gelmiş, mevcut ihtiyaçların öncelikle belirlenmesi için mahallinden bilgi istenmişti. Bu sırada Menzihane'nin giderlerinin karşılanması için çevredeki kazalardan eskiden beri olağan dışı hallerde talep edilen 1000'er kuruş imdadiye tahsisi ve tahsili söz konusu olmuştu.¹⁰⁹ Bu ihtiyaç, sefer öncesinde ve sefer sırasında haber trafiği ve Gebze benzeri ulak menzillerinin yükünün artması, beygir sayısı ve tayinatın yükselmesinden kaynaklanıyordu.¹¹⁰ İmdadiye vergisi, daha sonra sürekli olarak alınmaya başlamıştı. Nisan 1817 tarihinde, ahalinin ödemekte güçlük çekmelerine ve itiraz etmelerine karşılık, ödeme yapmalarının devamına zorlanmışlardı.¹¹¹

Bazı tespitlere göre, Gebze Menzilhanesi'nin, mirî tarafından karşılanan bütçesinin en yüksek olarak hesaplandığı zaman dilimi 1731-1737 yılları arasındaki altı dönemdi. Bu dönemlerde hazineden yapılan ödeme Gebze Menzilhanesi'nin yıllık 13.270 kuruş olan bütçesinin %47'sine karşılık gelmekte idi.¹¹² 1738 yılında ise, 4000 guruşluk imdadiye geliri olmuştu.¹¹³

Gebze ve çevre ahalisinin, belli vergiler karşılığında imdadiye olarak Gebze Menzilhanesi adına yaptıkları ödemelerin veya çalışmalarının karşılığı, bir takım vergiler düşülmekte idi. Mesela, İstanbul'dan geri dönmekte olan İran elçisi konakçısının, İznikmid'e varıncaya kadar kullandığı beygirlerden 5'inin ücreti, Gebze ahalisi tarafından karşılanmıştı. Bu ödemenin karşılığının, ahalinin ödemekle mükellef olduğu tutardan düşülmesi için, elçinin mihandarı tarafından 31 Mayıs 1750 tarihinde temessük hazırlanmıştı.¹¹⁴

Menzilhanenin gelir kaynaklarından biri de avarız vergisiydi. Mesela Gebze Nahiyesi'ne bağlı Tuzla ve Darıca köyleri ahalisinden avarızları karşılığında göndermiş oldukları paranın Muharrem 1142/Temmuz Ağustos 1729 tarihinden itibaren Üsküdar Menzilhanesi'ne ocaklık olarak kaydedilmeye başlanmış olacağına dair 8 Safer 1141 tarihinde her iki kasabanın kadısına hüküm yazılmıştı.¹¹⁵

¹⁰⁷ BA, İE. DH, nr. 18/1659.

¹⁰⁸ BA, A. E. SAMD. III, nr. 70/7064.

¹⁰⁹ BA, C. NF, nr. 55/2712.

¹¹⁰ Sefer organizasyonundaki menzil ile ulak menzilleri farklıdır. Ulak menzilleri, sınırlı sayıda yolcuya hizmet vermişlerdir. Sefer menzilleri ise, on binlerce askerin çadırlarının kurulduğu, ikamet, iaşe ve ibatesinin sağlandığı sahralar olmuştur. Bu nedenle, bir yerleşim biriminde, sefer menzili ile ulak menzili genelde farklı olmuştur (Mustafa Nuri Türkmen, "XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü ve Esnafın Katkısı", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, Sayı. 34, Ankara 2003, s. (135-140) 136). Durumu uygun olan bazı ulak menzillerinin sefer menzili olarak kullanılmış olabileceğini ve bunlar arasında Gebze Menzilhanesi'nin de yukarıdaki kayıtlara dayanarak sefer menzili olarak kullanılmış olduğunu söylemek doğru olsa gerektir.

¹¹¹ BA, MAD, nr. 9031, s. 12.

¹¹² BA, MAD, nr. 10322, s.18-23; Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzihaneler (1690-1750)*, s. 274.

¹¹³ BA, D. MKF, nr. 28451, s. 2.

¹¹⁴ BA, Cevdet Hariciye (C. HR), nr. 17/826.

¹¹⁵ BA, C. DH, nr. 222/11096.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Menzil gelirlerinden biri diğeri, bu merkezlerden geçen ulakların veya yolcuların saat başı hesabıyla kiraladığı beygirlerden alınan ücretti. Bu uygulamada yol hükmü ile geçen ulaklara verilen menzil beygirlerinin ücret tutarı, saman, arpa vs. bahası gibi giderler defterlere kaydedilir, mahallin kadısının kontrolüne sunulurdu. Kadı ise, ilgili defter tutarının ödenmesi talebiyle konuyu taht merkezine bildirirdi.¹¹⁶ Konu ile ilgili pek çok kayıta bu ücretlerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bazen bu ücretlerin alınmada istismara gidildiği olurdu. 7 Mart 1742 tarihinde, Gebze, Hendek, Sapanca, Düzce menzillerinden geçen ulaklardan zorla fazla ücret talep edilmesi dolayısıyla ibret olmak üzere ilgili menzillerin sorumluları cezalandırılmıştı.¹¹⁷

6 Mayıs 1745-5 Mayıs 1746 tarihleri arasında geçen bir dönemlik menzil iltizamına göre, beygirlerin saat başı kiralanması karşılığında Gebze Menzili'nin geliri, 13.275 guruş olmuştu. Bu gelirin 6750 guruşu, mirî adına halk tarafından ödenen avarız gelirleri ile karşılanmış ve menzil adına devletin toplam ödeme hanesinden düşülmüştü. Kalan 6.750 guruşdan menzilci ücreti olan 311 guruşu çıkarılmıştı. Sonuç olarak, Menzilhane'nin, mirî tarafından alacağı 6.214 kuruşluk beygir bahası, yine mirî tarafından karşılanan yıllık 3.500 guruşluk imdâdiyesi, 2000 guruşluk feryatlığı olmak üzere, toplam 13275+3.500+2.000= 18.775 guruşluk net geliri vardı.¹¹⁸ Menzillerin giderlerinin karşılanması noktasında, menzil idaresi ve hayvanların giderlerinin karşılanması vs. ihtiyaçlar karşılığında merkezî idareden doğrudan veya dolaylı olarak iane veya imdadiye adı altında karşılanan nakit para veya aynî yardımların muhtelif zamanlarda artıp eksilmekle beraber, tekrarlanmış ve ödenmeye devam edilmişti.¹¹⁹ 1755 yılı ortalarında menzilci ve beygir ücretleri hariç olmak üzere, Gebze Menzilhanesi'nin yıllık tahsisatı, 6000 kûsur kuruşluk beygir bahası ve 3000 kuruş imdadiye geliri idi.¹²⁰ 1793 yılı Martı'nda Büyük Kızıl Adalar Nahiyesi ahalisinden Gebze Menzilhanesi için 600 guruşluk menzil imdadiyesi toplanması kararlaştırılmıştı. Ahalinin bunu ödemekte zorlanacağı ileri sürülmüş, ancak bu talebe itibar edilmemişti. Zira kadimden beri Büyük Ada ya da diğer adı ile Kızıl Ada'dan imdadiye toplanmakta idi.¹²¹

XIX. yüzyıla gelindiğinde, menzillerin gelir kalemleri azalmış, bu meselenin çözüm yolları aranmıştı. Bu duruma bir çare olmak üzere Hazine-i Âmire'den yapılan imdadiye tutarının arttırılması söz konusu olmuştu. Bu karara binaen, 7 Şubat 1807 tarihinde, sefer-i hümayun dolayısıyla Üsküdar ve Gebze menzillerine 15.000 kuruş imdadiye verilmesi emredilmişti.¹²² Benzer talepler, daha sonra tekrarlanmıştı. 10 Mart 1811 tarihinde, sefer dolayısıyla Üsküdar ve Gebze menzillerinden geçen ulakların çokluğuna; arpa ve saman ücretlerinin artmasına; menzilcinin mevcut tahsisatla idare edemeyip zarar etmesine binaen, ianeten 10.000 guruş yardım edilmesi kararlaştırılmıştı.¹²³ 6 Haziran 1813 tarihinde Üsküdar ve Gebze menzilleri için her sene Kocaeli Sancağı kazalarından toplanması gereken meblağın tahsili istenmişti.¹²⁴ 13 Temmuz 1816 tarihinde, menzil işlerinin iyi bir şekilde idaresi için imdadiye akçesi olarak belirlenmiş olan paranın geri kalan kısmını zamanında Üsküdar ve Gebze menzillerine ödenmesi talep edilmişti.¹²⁵ Üsküdar, Gebze ve Dilbaşı menzillerinin, imdadiye, avcılık ve ahalinin muaveneti suretiyle iyi bir şekilde idaresi için, 14 Mayıs 1819 tarihinde menzilci Memiş'e uyarıda bulunulmuştu.¹²⁶

¹¹⁶ BA, C. NF, nr. 19/943; 2/80;

¹¹⁷ BA, C. NF, nr. 15/731.

¹¹⁸ BA, A. E. SMHD. I, nr. 11586.

¹¹⁹ BA, C. NF, nr. 21/1012.

¹²⁰ BA, C. NF, nr. 37/1846.

¹²¹ BA, C. NF, nr. 26/1261.

¹²² BA, C. NF, nr. 15/728.

¹²³ BA, C. NF, nr. 19/943.

¹²⁴ BA, C. ML, nr. 5/181.

¹²⁵ BA, C. NF, nr. 7/339.

¹²⁶ BA, C. NF, nr. 42/2057.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

24 Haziran 1819 tarihli bir emre göre, Üsküdar, Gebze ve Dilbaşı menzillerinin mirî tarafından ödenmek üzere belirlenmiş olan imdadiye tutarı yetersiz idi. Haliyle menzillerin idare edilmesi mümkün görülüyordu. Ahalinin ianesi de kendilerine ağır geliyordu. Bu sebeplerle Hazine ianesi ile gelirlerin takviyesi; Kartal ve Yoros kazalarının gelirlerinden takviye yapılarak menzillerin ianesine destek olunması talep edilmişti.¹²⁷ 27 Ağustos 1820 tarihinde, aynı menzillerin giderleri ve 200 beygirinin mirîden karşılanmak suretiyle menzil işlerinin iyi idare edilmesi emredilmişti.¹²⁸ 1821 yılı sonunda Üsküdar, Gebze ve Dilbaşı menzillerinde toplam 250 beygiri mevcuttu. Fakat bu beygirlerin yetersiz gelmesine binaen, Başbakı Kulu aracılığıyla 200 beygirin daha satın alınıp bu merkezlere dağıtılması uygun görülmüştü.¹²⁹

Bu yıllarda, İstanbul'a ayrı bir menzilhanesi yapılması gündeme gelmişti. Ancak bu menzil için 60 kadar beygirin tedarik edilmesi vs. giderlerinin karşılanmasının bir hayli gidere sebep olacağı ileri sürülmüş ve talep reddedilmişti. İlave olarak, arpanın fiyatının artması dolayısıyla Üsküdar ve Gebze menzilhanelerinin iane akçesi ile takviyesi için 12 Haziran 1828 tarihinde emir gönderilmişti.¹³⁰

6. Yem Tedariki ve Muhtelif Giderler

Menzilhanelerin arpa, saman, ot, vs. yem ihtiyacı, beslenen hayvanların miktarı ile doğru orantılı idi. Hayvanların sayısı arttıkça, yem ihtiyacı aynı oranda artmakta idi. Gebze Menzilhanesi beygirlerinin yem ihtiyacı olarak kullanılan arpa, zamanın rayici üzerinden, gerekli ödeme izni alınması, karşılığının menzircisi tarafından ödenmesi ve mirîden alacağına kaydedilmesi şartıyla farklı kaynaklardan karşılanıyordu. Bu kaynaklar, Hazine Âmire veya Tersane-i Âmire ambarları, İstanbul'daki Un Kapanı depoları, tüccar, askerî ve sivil kaynaklar ve köylüler idi. Bu işler için belli bir prosedür, yazışma, izin, hazırlık ve çalışma yapmak gerekliydi. Mesela Gebze menzircisinin, 6.000 kantar samanın Yalakâbad Kazası'ndan tedariki hususunda, Temmuz 1725 tarihinde arz göndermesi üzerine, nakliye masrafiyle birlikte her bir kantarı 30 akçeden alınacak samanın Gebze'ye nakledilmesi için, Yalakâbad kadısına fermân gönderilmişti. Ancak kadının cevaben gönderdiği 6 Eylül 1725 tarihli arz üzerine, Yalakâbad Kazası'ndan, ancak 500-600 kantar saman temin edilebileceği anlaşılmıştı.¹³¹

1729 yılında vefat eden menzircinin muhallefatında kayıtlı 300 kile arpanın kilesi, 8 Temmuz 1729 tarihinde 36 akçe üzerinden hesaplanmıştı. Bazı tespitlere göre, bir beygirin günlük arpa tüketim bedeli günlük 12 akçe idi. Buna göre, her beygir için gerekli olan günlük arpa ihtiyacının aşağı yukarı 1/3 kile olduğu söylenebilir.¹³² Tarihi takiben, 800 kilelik aylık arpa ihtiyacının İstanbul'dan karşılanabilmesi için 30 Ağustos 1729 tarihinde Gebze Menzircisi'ne izin verilmiş olması, tespiti doğrular niteliktedir. 18 Mayıs 1730 tarihli bir kayıttan anlaşıldığına göre, Gebze Menzilhanesi'nin arpa ve samanın ihtiyacının karşılanmasında bazen güçlükler çekilmekte idi.¹³³ Böyle bir durum dolayısıyla 11 Temmuz 1731 tarihinde karşılığı menzil paraları ile takas edilmesi, İhtisap Emni vasıtasıyla İstanbul'dan arpa satın alınması emredilmişti.¹³⁴

Ordunun Anadolu tarafına yapacağı seferler öncesinde ve sefer sırasında, Gebze Menzilhanesi idaresinin bilgisi dahilinde önceden gıda, yem ve konaklama hazırlığı yapılması gerekliydi. Mesela 20 Safer 1146/2 Ağustos 1733 tarihinde, Şark seferine gidecek askerin günlük

¹²⁷ BA, C. ML, nr. 2/65.

¹²⁸ BA, C. ML, nr. 336/13751.

¹²⁹ BA, C. NF, nr. 21/1046.

¹³⁰ BA, C. NF, nr. 2/59.

¹³¹ BA, MAD, nr. 8470, s.211/1-2; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 54, 55.

¹³² BA, MAD, nr. 10492, s. 20; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 262.

¹³³ BA, MAD, nr.9920, s.66/2.

¹³⁴ BA, C. NF, nr. 29/1404.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

tainatı için Gebze Menzilhanesi'ne nakledilmek üzere, Gençli, Kandıra, Bergama ve nahiyelerinden arpa, un, saman, araba, odun satın alınması ve mübaşirine teslimi kararlaştırılmıştı.¹³⁵ Benzer bir durum, 15 Mart 1734 tarihli emirle gerçekleşmişti. Şark seferi için yapılan hazırlıklar çerçevesinde, Gebze Menzilhanesi için İstanbul-Gebze civarındaki Şeyhler ve Kaymas nahiyelerinden zahire temini emri verilmişti. Ancak ahaliyi tahrik ve ifsat eden bazı kimseler, zahirenin satın alınmasını engellemeye çalışmışlardı. Gelişme üzerine, sorumluların durdurulması, tedibi, erzakın tahsili ve Gebze Menzilhanesi'ne gönderilmesi emredilmişti.¹³⁶

Menzilciler, duruma göre kendi kaynaklarıyla erzak veya iâşe temin edebilirlerdi. 18 Cemaziyelevvel 1147/16 Ekim 1734 tarihinde, menziline bulunan beygirler için Gebze Menzilcisi'nin kendi parasıyla İstanbul'dan arpa almasına izin verilmesi talep edilmişti.¹³⁷ 1760'lı yıllara ait bazı defterlere göre, bu şekilde arpa alımı yapılan kaynaklardan biri, kapan-ı dakik tabir edilen İstanbul Un Kapanı; diğeri, Tersane-i Âmire ambarları idi. Ancak muhtelif sebeplerle bazen arpa temini zamanında yapılamıyor, satın alımı ve nakli bir iki yıl gecikme ile mümkün olabiliyordu. 1170/1757 yılında menzil idaresini yürütmekte olan Hacı Mustafa, fazlaca gelen giden ulaklar dolayısıyla gadre uğradığını, zamanında ve yeterli zahire temin edilememesi dolayısıyla 360 beygirinin telef olduğunu, bu iltizamdan zarar etmiş olduğunu ileri sürmüştü.¹³⁸ Aynı kişinin menzilci olduğu 1760 yılında yıllık arpa ihtiyacı, temin edilen kaynaklar, alım ve ödeme şekli değişmemiş idi.¹³⁹ 1759-1760 yılları civarında, Gebze Menzili'nin yıllık mutata arpa ihtiyacı 9600 kile idi. Bu gider, yıl içinde 3200 kilelik taksitler halinde satın alınarak Menzilhaneye'ye naklediliyordu.¹⁴⁰ 1766 yılı başında, mutata olduğu üzere Gebze Menzilhanesi'nin beygirleri için İstanbul'dan arpa nakline izin talep edilmişti.¹⁴¹ 17 Mayıs 1768-16 Mayıs 1769 döneminde sefer-i hümayun dolayısıyla Menzilhanenin masrafı artmış, idaresi oldukça güçleşmişti. Para darlığını gidermek üzere, Hazine-i Âmire tarafından 2799 akçelik takviye yapılmıştı.¹⁴²

1208/1793-1794 ve 1213/1798-1799 yılında, Giridi Hüseyin'in menzilci olduğu yıllarda, İstanbul Gümrük Eminliği, İstanbul Un Kapanı İdaresi, Tersane Eminliği, Boyabad Kadılığı ve sair bazı ümeraya Gebze Menzilhanesi'nin ihtiyacı olan arpa, saman ve sair tainatın temini için hükümler yazılmıştı. Durumdan anlaşıldığına göre, söz konusu maddelerin temininde karşılaşılan bazı problemler halen devam etmekte idi.¹⁴³ Üsküdar ve Gebze menzilcileri, beygirlere arpa tedarikinde güçlük çekmeleri dolayısıyla, mirîden alacaklarına mahsuben, Silivri, Küçük Çekmece ve Büyük Çekmece'de askerinin ihtiyacı için tutulmakta olan arpanın kendilerine verilmesi amacıyla 1803 yılında talepte bulunmuşlardı.¹⁴⁴

4 Temmuz 1808 tarihli bir tespite göre, Üsküdar ve Gebze menzilcilerine, mirî tarafından her sene 10.000 kile arpa verilmekte idi.¹⁴⁵ 19 Ağustos 1811 yılı kaydında Üsküdar ve Gebze menzillerine, İzmit'ten satın alınmak suretiyle ve senede iki taksitte karşılanmak üzere 15.000 kile arpa temini bildirilmişti. Önceki ve sonraki tespitlere bakılır ise, bu son kaydedilen miktardaki arpanın 5000 kilesi Üsküdar Menzilhanesi'ne ait idi.¹⁴⁶ Bu yıllarda, Anadolu tarafına giden

¹³⁵ BA, Cevdet Askeri (C. AS), nr. 688/28868.

¹³⁶ BA, C. AS, nr. 1167/51995.

¹³⁷ BA, C. AS, nr. 109/5429.

¹³⁸ BA, A. E. SOSM, III, nr. 17/1168; 53/3800; 96/7380.

¹³⁹ BA, MAD, nr. 10370, s. 2; 10353, s. 2, 3.

¹⁴⁰ BA, MAD, nr. 10351, s. 2; 10362, s. 1, 2; 10363, s. 2, 3; 10367, s. 2; 10374, s. 3.

¹⁴¹ BA, C. NF, nr. 8/387.

¹⁴² BA, D. MKF, nr. 30286, s. 12.

¹⁴³ BA, A. E. SSLM, III, nr. 242/14112; 243/14135; 270/15591.

¹⁴⁴ BA, C. NF, nr. 45/2232.

¹⁴⁵ BA, C. NF, nr. 10/477.

¹⁴⁶ BA, C. NF, nr. 42/2081.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

ulakların beygirlerinin yem tayinatı için Üsküdar ve Gebze menzillerine gerekli olan arpa, bazen İzmit tarafından toplanmakta idi. Bu tahsilat, yukarıda ifade edildiği gibi, yılda iki veya üç taksitte yapılıyordu ve toplam 10.000 kile idi. Nitekim bu miktarın ilk yarısı olan 5000 kile arpanın satın alınarak menzilciye teslimine dair 31 Mayıs 1815 tarihinde Kocaeli Mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya hüküm yazılmıştı.¹⁴⁷ Üsküdar ve Gebze menzilleri için adı geçen mahallerden hayvan yiyeceği temininde güçlükler yaşanması dolayısıyla parası menzilci tarafından verilmek üzere, 21 Ekim 1816 tarihinde İstanbul Unkapanı'ndan 3500 kile arpa talep edilmişti.¹⁴⁸

Menzilhane giderleri, sadece arpa, saman ve benzerlerinden ibaret değildi. 9 Ekim-6 Aralık 1820 arasında geçen iki ay boyunca Gebze Menzilhanesi'nin geliri 724,5 guruş 5 para, gideri 2300, 5 guruş olmuştu. Bu giderin 350 guruşu muhtelif giderlere, geri kalanı görevli maaşları ve beslenmeye harcanmıştı.¹⁴⁹

Menzilhane için satın alınan eşya veya maddelerin ücretleri değişince, giderler de ona göre değişmekte idi. Bu konuda en dikkati çeken ve giderleri en çok etkileyen gelişmelerden biri arpa fiyatlarındaki değişimler idi. Mesela, önceleri, birim fiyatlar daha düşük iken, Nisan 1840 tarihinde, çeşitli nedenlerle arpanın kıyyesi 10, 10, 5 guruşu bulmuştu.¹⁵⁰ Paranın gerçek değerinin düşmesi, arz-talep veya diğer etkilerle fiyatların artması, ulak ve hizmetlerin çoğalması gibi nedenlerle giderler yükselmekte idi. 13 Aralık 1840-12 Mart 1841 tarihleri arasındaki üç aylık gideri her bir ay için sırasıyla 7970, 11959 guruş 10 para ve 16.666,5 guruş olmuştu. Bunlar, çalışanların aylık ücretleri, satın alınan saman, arpa vs. bahası ve muhtelif giderler başlığı altında üç ana grupta toplanmıştı. Giderlerin büyük bir yüzdesi, ilk ay için ortalama 2/4, son iki ay için 3/4 oranında olmak üzere arpa, saman ve benzeri kalemlerle ilgiliydi. Bu dönemde gerek duyulan arpanın beher kilesi 11-12 guruştan, samanın kıyyesi 40 paradan alınmıştı. Sair giderler arasında çivi, mum, zeytinyağı, bezir yağı, bel çekisi, yular, kaşağı, telef olan beygirlerin derilerinin yüzülmesi, beygirlere yapılan masraf, sürücü eğeri, arpa nakliyesi, mühim işler için kaza ve köylere giden beygirleri gideri, araba, nal, başka menziller için verilen yem, hademeler için alınan çizme, fener, ardıç katranı, kürek, eğer tamiri için alınan meşin, keçe, kolan, zac, küsküt, kayış, semer, sicim, paldım, aşırma, urgan bahaları ve bunların kullanılması suretiyle yapılan tamir için ödenen ücreti gibi muhtelif gider kalemleri mevcuttu.¹⁵¹

Tablo 4: Gebze Menzilhanesi Gider Muhasebesi (13 Aralık 1840-12 Mart 1841)

GiderKalemi(Guruş)	Kanumevvel	Kanumisani	Şubat
Çalışanların aylık toplam ücret tutarı	1670	1620	1920
Satın alınan saman, arpa vs. bahası	4184	8960	12059 guruş 15 para
Muhtelif giderler	2116	1379 guruş 10 para	2687 guruş 5 para
Toplam	7970 guruş	11.959 guruş 10 para	16.666,5 guruş

¹⁴⁷ BA, C. AS, nr. 431/17931.

¹⁴⁸ BA, C. NF, nr. 36/1766.

¹⁴⁹ BA, D. MKF, nr. 31481, s. 1

¹⁵⁰ BA, MAD, nr. 10494, s. 48.

¹⁵¹ BA, Maliye Nezareti Masarifat Defterleri (ML. MSF), nr. 2126, s. 2, 4, 6.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

7. Beygir Sayısı ve Kullanım Sıklığı

7.1. Beygir Sayısı

İlgili kayıtlarda, Menzilhane’de bulunan beygir sayısı ve mali değerlerine dair bilgilere yer verilmiştir. Bu tespitlere göre beygirler, genellikle mirîye ait olurdu. Menzilcinin bu iş için beygir istihdam ettiği de görülmüştü. Görev devir teslimlerinde, Menzilhane’de mevcut eşya yanında, mirî beygirlerin değeri, saatlik veya günlük kiralama ücreti tespit edilir, beygirler yeni menzilciye zimmetlenirdi. 1691 yılında, mirî sermaye ile menzilhanelere alınan beygirlerin her birinin günlük bahası, İstanbul, Silivri, Üsküdar ve Gebze menzilhanelerinde 30 akçe, diğer menzilhanelerde 20 akçe idi.¹⁵²

Gebze Menzilhane’sinin ne kadar beygire ihtiyacı olduğu, buna karşılık ne kadar beygire sahip olduğu tam olarak tespit edilememektedir. Konu hakkında farklı dönemlere ait bir kaç tespit elde edilmiştir. Bunların bir kısmı şüpheli gözükmemektedir. Mesela, yukarıdaki kayıtla aynı tarihli 4 Mart 1691 tarihli bir tespitte, Gebze Menzilhane’sinin 15 beygirinden bahsedilmiştir. Ancak bu sayıyı, Menzilhane’deki beygirlerin bütünü gibi kabul edilmesi doğru gözükmemektedir. Zira, Üsküdar’dan önce bütün yolların birleşme ve kesişme noktasında bulunan bu Menzilhane’nin, XVII. yüzyılın sonunda günlük 15 beygirle yetinmeyeceği açıktır. Aşağıda kaydedilen rakamlar da buna işaret etmektedir.¹⁵³

Yem ihtiyacı ve sair bazı ölçülerden hareketle, esas itibariyle Menzilhane’nin farklı dönemlerde sahip olduğu beygir miktarının tahmini olarak tespit etmek mümkündür. Bazı görüşlere göre, normal bir atın günlük kuru gıda tüketimi ortalama, 6,4 kg. arpa ve 5,2 kg. saman olmak üzere 11,6 kg. civarında idi. Belli bir dönemde, menzillerde beygirler için harcanan yem miktarının bilinmesi halinde, menzillerin sahip olduğu tahminî beygir sayısına ulaşmak mümkündür.¹⁵⁴ Yem tedariki ile ilgili rakamlara bakılacak olunursa, XVII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın ortalarına kadar Menzilhane’nin yıllık ortalama arpa ihtiyacı, 9600 veya 10.000 kile civarında idi. Bu miktarın ay başına karşılığı 800 veya 833,33 kile arasındaydı. Gebze Menzilcisi’ne, İstanbul’dan 800 kilelik aylık arpa ihtiyacını karşılayabilmesi için 30 Ağustos 1729 tarihinde izin verilmiş olması da miktarı doğrulamaktadır.¹⁵⁵ Zaman ve mekana göre bazı değişimler olmuş ise de XVI. yüzyılda bir İstanbul kilesinin arpa için ortalama karşılığı 23 kg idi.¹⁵⁶ Bu rakam esas alınır ise, Gebze Menzilhane’sinin aylık 800 kile x23 kg=18.400 kg/30 gün= 1 gün için toplam 613,3333 kg arpa ihtiyacı vardı. Bu toplam, yukarıda kaydedildiği üzere, beygir başına günlük ortalama 6,4 kg arpa ihtiyacına bölünür ise, 613,3333/6,4 kg=95 rakamı çıkmaktadır. Bu sonuca göre, adetleri değişmesi her zaman muhtemel olmakla beraber, Gebze Menzilhane’sinin ortalama 90-100 beygire sahip olduğu, bu sayının, savaş ve olağanüstü hallerde arttığını kabul etmek gerekiyor. Nitekim, 1738 yılı Mayıs ayında yeni ihale yapılır iken, menzilciye (emin) ait 45 beygir vardı. Buna mirî tarafından 45 beygir daha eklenmiş, toplam beygir sayısı 90’a yükseltilmiş idi.¹⁵⁷ 1745-1747 yılları arasına ait rakamlar da bunu doğrulamaktadır. Buna göre, söz konusu yıllarda Gebze

¹⁵² BA, MAD, nr. 3858, s.44, 45, 49, 53; Cemal Çetin, *Anadolu’da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 259.

¹⁵³ BA, İE. DH, nr. 18/1659.

¹⁵⁴ Ümit Ekin, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Ulaşım ve İletim Örgütlenmesi Üzerine Araştırma*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2002, s.72; Cemal Çetin, *Anadolu’da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 53, 262.

¹⁵⁵ BA, MAD, nr. 9920, s.66/2.

¹⁵⁶ Osmanlı Devleti’nde en yaygın olarak kullanılan hububat ölçü birimlerinden biri olan kile ya da keyl, bölgelere veya mahallere göre, farklı değerlerde kabul edilmiştir. İstanbul kilesi, XVI. Yüzyılda 20 okka, yani 25, 6589 kg buğday veya un, 23,093 kg arpa alırdı. Ancak Fekete, İstanbul kilesinin, 22-28 kg arasında değiştiğini aktarmaktadır. 1565 yılından sonra kilelerin tevhidî yoluna gidilmiş, saray kilesi 60 okkaya sabitlenmiştir (Bkz. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, s. 63, 64).

¹⁵⁷ BA, D. MKF, nr. 28451, s. 2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Menzilhanesi'nin 90 beygiri bulunmakta idi.¹⁵⁸ Beygirlerinden 159 adedi telef olan Gebze Menzilhanesi Mehmed'in borçlarını taksitle ödemesine dair Gebze Naibi Mehmed tarafından yazılan 14 Kasım 1722 tarihli ilam da belki bu sayıyı doğrular niteliktedir.¹⁵⁹ Ancak, bundan yaklaşık altı ay sonra, Mehmed Bey'in, Ruz-ı Hızır (6 Mayıs) 1135/17 Mayıs 1723 tarihinde 1 yıllığına menzil iltizamını aldığı sırada, Gebze Menzilhanesi'ne 45 beygir tahsisli olduğu ifade edilmektedir. Aynı görevlinin yeniden tayin emri verildiği sırada bu sayıya 5 eklenmek suretiyle beygir sayısı 50'ye çıkarılmıştır. Bu durumda altı ay aralıklarla Menzilhane'ye ait olduğu belirtilen iki farklı beygir sayısı ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁰ Yukarıda gösterildiği üzere, menzilhanelerin, mirî tarafından karşılan hesap değerlerini gösteren defterlerde genellikle mirî beygir sayıları kaydedilmekte, bu sayı bazen menzilhanelerde bulunan bütün beygirleri göstermemekte idi. Mesela, 1728-1729 döneminde Gebze Menzilhanesi için 60 mirî beygir takdir edilmişti. Ancak aynı dönemde menzilcinin kendi mülkü olanlarla birlikte, belki özel bir hal dolayısıyla Gebze Menzilhanesi'nde 153 beygir beslenmekte idi. Bu durumun bilinmesi, çıkan farklı beygir sayılarını telif etmek bakımından önemlidir.¹⁶¹ Aynı tarihte Gebze Menzilhanesi'nde bulunan beygirlerden her birinin 1.440 akçe / 12 kuruş değeri olduğu dikkate alınmak suretiyle, menzilhane için gerekli beygirlere ne kadar sermaye bağlanmış olduğu da belirlenebilmektedir.¹⁶²

1730 yılında, artık lüzumu kalmayan 2.400 topkeşan beygirinin, bedelleri mukabilinde in'âmat ücretleriyle takas etmek suretiyle her menzilhaneye 100'er re's olmak üzere, 24 menzilhane arasında taksimi uygun görülmüştü. Bu şekilde beygir dağıtımı yapılan menzillerden biri de Gebze Menzili'ydi. Ancak esas itibarıyla bu yıllarda Menzilhane'nin ihtiyacının iki katı beygirin, mevcutlarla birlikte nasıl istihdam edildiği ve nasıl beslendiği konusu bir sorun olarak ortaya çıkmış olmalıdır. Bu durumda herhalde bu beygirler mevcutlarla değiştirilmek veya fazla olanı çeşitli yollarla elden çıkartılmak suretiyle eritilmişti.¹⁶³

1738 yılı başlarında Rumeli tarafına sefer yapılması söz konusu olmuş idi. Bu vesileyle yolcu sayısı artmış, Menzilhane'de bulunan 70 beygir yetersiz gelemeye başlamıştı. Bu sebeplerle 7 Nisan 1738 tarihinde Menzilhane'ye 7 beygir eklenmesi, çevredeki kazaların, Menzilhane giderlerine yardımcı olmaları konusunda menzilci tarafından merkezî idareye talepte bulunulmuştu.¹⁶⁴

1755 yılı ortalarında, Gebze Menzilhanesi'nin 90 beygirinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁵ 1170/1757 yılında yeterli iaşenin sağlanamaması ve sair sebeplerle menzile ait 360 beygir telef olmuştur. Ancak bu sayı, çok tabii olarak toplam beygir sayısını göstermemektedir. Çünkü, bu sayıların içerisinde gelip geçen ulakların kullandığı, diğer menzillere ait beygirler olabileceği gibi, mevcut beygirlerin telef olması sonucu yerine getirilenlerin telef olması ile ortaya çıkan toplam rakamı göstermiş olmalıdır.¹⁶⁶

Alemdar Ahmed Ağa'nın menzilci olduğu 13 Mart 1808 tarihinde, Menzilhane'nin 23'ü ala, 5'i edna, toplam 28 beygiri bulunmaktaydı. Edna beygirlere 55 guruş, ala beygirlere 145 guruş değer biçilmişti.¹⁶⁷ 1820 yılında Üsküdar, Gebze ve Dilbaşı menzillerindeki beygir sayılarının satın

¹⁵⁸ BA, A. E. SMHD, I, nr. 11586.

¹⁵⁹ BA, İE. DH, nr. 28/2479.

¹⁶⁰ BA, A. E. SAMD, III, nr. 70/7064.

¹⁶¹ BA, C. NF, nr. 37/1842; BA, MAD, nr. 10492, s.20; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 171.

¹⁶² BA, MAD, nr. 10492, s.19; Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 260.

¹⁶³ BA, C. NF, nr. 24/1180. Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, s. 49.

¹⁶⁴ BA, C. NF, nr. 42/2057.

¹⁶⁵ BA, C. NF, nr. 37/1846.

¹⁶⁶ BA, A. E. SOSM, III, nr. 17/1168; 53/3800; 96/7380.

¹⁶⁷ BA, D. MKF, nr. 31225, s. 2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

alınmak suretiyle arttırılması istenilmişti.¹⁶⁸ 1820-1826 yılları arasında Menzilhane'nin 90 beygiri mevcuttu. Ancak her zaman olduğu gibi beygir sayısı bu devirde de sürekli artıp eksilmekteydi.¹⁶⁹

Kasım 1839 tarihinde, "Gebze Postahanesi Menzili" merkezinde 65 beygir, 13 araba ve sair eşya; 5 Mart 1840 tarihinde toplam 57 beygir bulunmakta idi. Bunların 28'i tüvana (genç, güçlü), 8'i evsat (orta), 21'i edna (işe yaramaz, güçsüz) kalitede idi. Kalitelisinden kalitesize doğru beygir başına sırayla 500, 300, 100 guruş değer biçilmişti. Bu sırada ayrıca 6'sı eski 10 araba mevcut idi. Eski arabalara 25, kullanılır olanlara 40 guruş değer biçilmişti.¹⁷⁰

7.2. Beygirlerin Kullanım Sıklığı

Gebze Menzilhanesi ulakları ile ilgili çok sayıdaki defter kaydından, belli bir dönemde inam hükmü ile geçen ulaklar ve sürücülerin sayısı hakkında, makalenin sınırlarını çok aşacak derecede ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Ancak burada birkaç örnekle yetinilmiştir. Mesela, 28 Cemaziyelahir 1115-Ruz-ı Hızır 1116/8 Kasım 1703-5 Mayıs 1704 tarihleri arasına ait yaklaşık altı aylık (179 günlük) sürede, adları ve kimlikleri kayıtlı, çoğunlukla devlet adamları veya etbandan oluşan 234 ulak ve beraberindekiler, toplam 1495 beygir kullanmak suretiyle Gebze Menzilhanesi'nden İzmit yönüne geçmişlerdi. Geçişlerde en az iki beygir kullanılmış, kişilerin ehemmiyeti ve eşyasının durumuna göre fazla beygir talep edilmişti. Süleyman Paşa, vali olarak Halep tarafına gider iken, sürücülerle birlikte 60 beygire gerek duyulmuş; Adana Valisi Mehmed Paşa'nın vilayetine yolculuğu sırasında 65 beygir kiralanmıştı. Aynı dönemde Gebze Menzilhanesi'nden İznikmid tarafına yol alan 210 ulak ise, 813 beygir kiralamıştı. Buna göre, altı aylık süre (179 gün) içinde, Gebze Menzilhanesi'nden Anadolu tarafına yol alan 444 ulak, toplam 2308 beygir talep etmişti. Bu sayı gün bazında dikkate alınır ise, Gebze'den Anadolu tarafına geçişler için günlük ortalama 13 beygire gerek duyulmuştu.¹⁷¹ Buna karşılık, bir uç örnek olmak üzere, 22 Haziran 1759 tarihinde etbarıyla Gebze Menzilhanesi'ne gelen Muhsin-zade Mehmed Paşa'ya 100 beygir verilmişti. Musul valiliğine tayin edilen Hilmi Mustafa Paşa ise, 29 Kasım 1753 tarihinde Gebze'ye geldiği sırada daha önce emredilmiş olduğu üzere halk tarafından kendisine 150 beygir tahsis edilmişti.¹⁷²

Kaydedilen süre zarfında, Gebze Menzilhanesi'nden Üsküdar tarafına geçiş için, 414 ulak taafından 1860 beygir talep edilmişti. Bu tespitlere göre, Gebze Menzilhanesi her ne kadar doğu batı yönündeki ulaşım ağının merkezinde yer almış ise de batıda Üsküdar yönüne geçişler için daha az beygir kullanılmıştı. Bu durum, batı yönüne geçişlerde deniz yolunun daha çok kullanılmasından kaynaklanmıştı. Genel toplama bakılacak olunursa, 179 gün içinde Gebze Menzilhanesi'nden doğu-batı yönlerine geçen toplam 858 ulak için 4168 beygire gerek duyulmuştu. Buna göre, Gebze Menzilhanesi'ni kullanan ulaklar, günlük ortalama 23-24 civarında beygir talep etmişti. Ancak alınan beygirlerin bütünü, sadece ulaklar için değildi. Esas itibarıyla ulaklar tarafından 2996 beygir; sürücüler tarafından ise, 1172 beygir kullanılmıştı. Saat başı ücret hesabına göre kiralanan beygirler için, 179 gün içinde toplam 3 yük 32.380 akçelik taşıma ücreti tahakkuk ettirilmişti. Ulaklar tarafından sonraki menzile götürülen beygirleri geri getirmek ve yol göstermekle görevli sürücüler ise, aynı süre içinde 1172 beygir istihdam etmişlerdi. Ulaklar için günlük ortalama 16-17; sürücüler için, 5-6 beygire gerek duyulmuştu. Ulakların, pek çok defa birden fazla beygire ihtiyaçları olabiliyordu. Her yola çıkış için en az iki beygirin gerekli olması bu durumdan kaynaklanmakta idi. Bunlardan biri sürücüye, diğeri/diğerleri, ulaklara ait olurdu.¹⁷³

¹⁶⁸ BA, C. NF, nr. 55/2715.

¹⁶⁹ BA, MAD, nr. 9031, s. 3, 4.

¹⁷⁰ BA, MAD, nr.10494, s. 32-35.

¹⁷¹ BA, A. E. SAMD. III., nr. 206/19941, vrk. 1b-5a.

¹⁷² BA, D. MKF, nr. 29877, s. 33/1a, 2-a.

¹⁷³ BA, A. E. SAMD. III., nr. 206/19941, vrk. 5b-8a.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Başka bir kayda göre, 17 Mayıs-28 Ekim 1710 tarihleri arasında 165 gün içinde 906'sı sürücülere, 2135'i ulaklara ait olmak üzere, Gebze Menzilhanesi'nden 3041 beygire gerek duyulmuştu. Ulakların kullanmış oldukları beygirlerin saat ücretleri hesaplanır iken, sürücülerin kullanmış oldukları beygirlerin ücreti göz önünde bulunduruluyordu. Buna göre kullanılan toplam beygir sayısından sürücülerin beygirlerinin sayısı çıkarılıyor, esas olarak ulakların almış oldukları beygirlerin ücret tutarına, sürücü beygirlerinin ücreti ekleniyordu. Ortaya çıkan toplam tutar, ulak sayısına göre ve saat başı maliyet hesabı yapılmak suretiyle ücret hesabı yapılıyordu. Mesela yukarıda kaydedildiği üzere, Hızır günlerinde ulaklar 2135 beygir kullanmıştı. Ulak emri gereğince bu beygirler ulaklara temin edilmiş, beygir başına ortalama 110 akçe olmak üzere, kullanılan beygirler için mirî tarafından ödenmek üzere, 233.610 akçelik hesap çıkarılmıştı.¹⁷⁴

Menzillerde bazı usulsüzlükler yapıldığı olurdu. Bunlardan biri, ulakların gereğinden fazla beygir talep etmesi idi. Bu hal, menzilciler ve ulaklar arasında anlaşmazlıklara yol açardı. Uygulamanın yaygınlaşmaya başladığı dönemlerde, menzil ahkamıyla geçen ulaklara birden fazla beygir verilmemesi, menzil beygirlerine tüccar eşyası yüklenmemesi ve benzeri usulsüzlükler konusunda ilgili mercilere uyarılar yapılırdı. Benzeri uyarılar, Üsküdar ve Gebze menzilcilerine de yapılmıştı.¹⁷⁵ Ayrıca menzil beygirleri ulaklara özel iken, bazı ulaklar fazladan aldıkları beygirleri başkalarına fahiş tutar ile kiralardı. Gebze Kadısı'nın konu ile ilgili 14 Kasım 1722 tarihli bir arizasında bu duruma mani olunması talep edilmişti.¹⁷⁶

Usulsüzlüklerden ikincisi, menzilhanelerin, birbirlerinin sınırları dahilinde beygir kiraya vermeleri idi. Buna dair bir örnekte, Lefke ve Gebze menzillerinin, İznik Menzilhanesi'nin sınırları dahilinde beygir kiralamaları olmuştu. On üç beygire sahip olan, ancak idarî düzensizlik görülen İznik Menzilhanesi'nin sınırlarına girilmesi tepki çekmişti. Bu girişimi takiben, 1757 yılında menzillerin sınırlarına müdahalede bulunulmaması, düzenli idare ve intizama dikkat edilmesi konusunda ilgili merciler uyarılmıştı.¹⁷⁷

Bilindiği üzere, seferler sırasında menzillerin iş yükü artmakta idi. Özellikle doğuya yapılan seferler, Üsküdar ve Gebze gibi önemli merkezî menzillerde olağan üstü hal oluşturmaktaydı. Seferler sırasında yapılan yazışmalarda konunun ehemmiyeti ve hassaslığı hissettiriliyordu. Gerekli önlemlerin alınması yolunda uyarılar yapılıyordu. Buna bir örnek olarak, İran seferi dolayısıyla menzillerin faaliyeti artmış olmasına binaen, Üsküdar ve Gebze menzillerinden geçen ulakların, fazla beygir ve sürücü istememeleri konusunda, ilgili mahaller 7 Mayıs 1777 tarihli bir yazı ile uyarılmışlardı.¹⁷⁸

Postahanelerin faaliyette olduğu 1268-1276/1851-1860 yılları arasında, İstanbul-Gebze arasında posta yüklerinin taşınmasında kullanılan mirîye ait beygirler için 100, özel kira beygirleri için 80 guruşluk saat başı ücret belirlenmişti.¹⁷⁹ 27 Ekim 1862 tarihinde bu tesis kapatılmış ve hükmi varlığı lağvedilmiştir.¹⁸⁰

II. SONUÇ

Eldeki verilere göre, Gebze Menzili'nde yüzyıllar boyu ulaklar ve sair yolculara menzil hizmeti verilmiştir. XVII. yüzyılın sonlarında, ulak menzilhanesi olmak üzere belli bir tesis faaliyete geçmiştir. Doğu-batı istikametinde devam eden yolların ayrılma, birleşme noktasında bulunan müessese, Anadolu'nun en önemli menzilhanesi olmuştur. Bölgeye gelen ulakların, surre

¹⁷⁴ BA, D. MKF, nr. 27984, s. 7.

¹⁷⁵ BA, C. NF, nr. 19/916.

¹⁷⁶ BA, İE. DH, nr. 29/2558.

¹⁷⁷ BA, C. NF, nr. 43/2124.

¹⁷⁸ BA, C. NF, nr. 29/1435.

¹⁷⁹ BA, MAD, nr. 8626. s. 2 vd.

¹⁸⁰ BA, MVL, nr. 725/50.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

alaylarının veya ordunun at ve iâşe ihtiyacının karşılanması, baş müracaat merkezi olmuştur. Ancak bu durumu, Menzilhane'nin idaresini güçleştirmiştir. Konumu dolayısıyla Gebze Menzilhane'si, benzerleri için pek çok yanıyla örnek teşkil etmiştir. Öneme binaen, Menzilhane'nin idaresi varlıklı, güçlü ve tanınmış kişilerden seçilmeye çalışılmıştır. Bu görevlilerin muhasebe kayıtlarından hareketle idareden sorumlu menzilhanelerin nerede ise tamamının kimliği tespit edilebilmiştir. Menzilhane'nin diğer görevlileri, mefruşatı, fiziki yapısı ile ilgili bilgiler de az değildir. Kayıtlar vesilesiyle Menzilhane'nin fiziki konumu ve eşya varlığı tespit edilebilmiştir. Devirlere göre, gelir kaynakları ve bunların tutarları ortaya çıkarılmıştır. Giderlerin neler olduğu, yem tedarikinin hangi kaynaklardan, nasıl sağlandığı anlaşılmıştır. Farklı zamanlarda Menzilhane'de bulunan mirî malı veya menzilhanelere ait beygir sayıları belirlenmiştir. Ulakların ve sürücülerin kullandıkları beygirlerin sayıları ile ilgili geniş bilgiler elde edilmiştir. Beygirlerin değeri, yem tutarları, saat başı kira ücretleri, bunlar için mirî tarafından karşılanan tutarlar, merkezden geçen tanınmış kişilerin kimliği, kiraladıkları beygir sayısı ve benzeri muhtelif ayrıntıya ulaşılabilmektedir. Söz konusu bilgiler, genelde iktisat tarihi ve şehir tarihi açısından, özel olarak Gebze ve Bölge Tarihi bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

I. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- A. E. SAMD. III (Ali Emiri. III. Ahmed), nr. 46/4596, 57/5714, 70/7064, 206/19941.
- A. E. SABH. I (Ali Emiri. I. Abdülhamid), nr. 50/3563, 370/23756, 64/4464.
- A. E. SMHD. I (Ali Emiri. I. Mahmud), nr. 11586.
- A. E. SMST. III (Ali Emiri. III. Mustafa), nr. 77/5733.
- A. E. SOSM. III (Ali Emiri. III. Osman), nr. 16/1044, 17/1168, 53/3800, 96/7380.
- A. E. SSLM. III (Ali Emiri. III. Selim), nr. 9/435, 208/12340, 242/14112, 243/14135, 270/15591.
- Cevdet Hariciye (C. HR), nr. 17/826.
- Cevdet Adliye (C. ADL), nr. 104/6247.
- Cevdet Askeri (C. AS), nr. 109/5429, 431/17931, 688/28868, 1167/51995.
- Cevdet Dahiliye (C. DH), nr. 222/11096.
- Cevdet Evkaf (C. EV), nr. 43/2122, 200/9984, 564/28475.
- Cevdet Maliye (C. ML), nr. 2/65, 5/181, 336/13751.
- Cevdet Nafia (C. NF), nr. 2/59, 2/80, 7/339, 7/344, 8/365, 8/387, 10/460, 10/477, 12/600, 13/645, 14/661, 15/728, 15/731, 15/750, 16/774, 17/846, 18/879, 19/916, 19/943, 19/943, 21/1012, 21/1046, 21/1047, 22/1052, 23/1109, 23/1136, 24/1180, 25/1230, 26/1261, 29/1404, 29/1435, 31/1539, 31/1540, 36/1766, 37/1842, 37/1846, 42/2057, 42/2081, 43/2124, 45/2232, 47/2304, 47/2308, 55/2712, 55/2715, 55/2735.
- Hatt-ı Hümayun (HAT), nr. 695/33516, 760/35892, 991/41835 j, 1254/48540, 1415/57806.
- İbnülemin Dahiliye (İE. DH), nr. 18/1659, 28/2479, 29/2558, 32/2825.
- Kamil Kepeci (KK)*, nr. 2997.
- Maliye Nezareti Masarifat Defterleri (ML. MSF)*, nr. 1923, 2126.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), nr. 3217, 3335, 3858, 3995, 4004, 4128, 8470, 8626, 9031, 9920, 9943, 10322, 10351, 10353, 10362, 10363, 10367, 10370, 10374, 10403, 10409, 10492, 10494.

Meclis-i Vala (MVL), nr. 725/50.

Mevkufat Kalemi Defterleri (D.MKF), nr. 27861, 27984, 28006, 28235, 28277, 28316, 28341, 28451, 28466, 29016, 29045, 29144, 29152, 29170, 29171, 29877, 30286, 31174, 31225, 31473, 31481.

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair (A. MKT. NZD), nr. 142/67.

II. Yayınlanmış Arşiv Kaynağı

İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 930-936/M. 1524-1530), varak. 42a, hüküm. 5

III. Eserler

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1992.

ÇETİN, Cemal, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya 2009.

EKİN, Ümit, *XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulaşım ve İletim Örgütlenmesi Üzerine Araştırma*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2002.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Mehmed Zillioğlu, Üçdal Neşriyat, C. III-IV, İstanbul 1996.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2008.

M. NASRULLAH - M. RÜŞDÜ - M. EŞREF, *Osmanlı Atlası, XX. Yüzyıl Başları*, Haz. Rahmi Tekin-Yaşar Baş, İstanbul 2003.

ÖZKAYA, Yücel, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, İstanbul 2010.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Tarifleri Sözlüğü*, C. 3, İstanbul 1983.

SELÂNİKÎ MUSTAFA EFENDİ, *Tarih-i Selânikî*, Haz. Mehmet İpşirli, C. II, İstanbul 1989.

ŞEMSEDDİN SAMÎ, *Kâmûsu'l-Alâm*, Dersaadet 1314.

TAŞKIN, Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005.

TÜRKMEN, Mustafa Nuri, "XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü ve Esnafın Katkısı", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 22, Sayı. 34, Ankara 2003, s. 135-140.

IV. Makaleler

AÇIKEL, Ali, "Osmanlı Ulak-Menzilhâne Sistemi Çerçevesinde Tokat Menzilhanesi", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XIX, Sayı. 2, Aralık 2004, s. 1-33.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

- , “Osmanlı Ulak-Menzilhâne Sistemi Çerçevesinde Tokat Menzilhanesi”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XIX, Sayı. 2, Aralık 2004, s. 1-33.
- ALTUNAN, Sema, “Osmanlı Devleti’nde Haberleşme Ağı: Menzilhâneler”, *Türkler*, C. X, Ankara 2002, s. 913-919
- AYSAL, Necdet, “Çöküşten Mütarekeye Osmanlı’da Haberalma”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı. 40, Kasım 2007, s. 523-543.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Ulaşım ve Yol Sistemi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. III, İstanbul 1991, s. 127-128.
- MÜDERRİSOĞLU, Mehmet Fatih, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti’nde Menzil Yerleşimleri”, *Türkler*, C.X, Ankara 2002, s. 920-926.
- SAK, İzzet, Cemal Çetin, “XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Menziller ve Fonksiyonları : Akşehir Menzilleri Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, Güz 2004, s. 179-221.
- YAZICI, Nesimi, “II. Mahmud Döneminde Menzilhaneler: Ref-i Menzil Bedeli”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, (28-30 Haziran1989), Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1990, s. 157-192.
- , “Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı. 3, s. 333-377.

V. İnternet Web Sitesi

www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr/halk-kulturu/detay/envanter_id/92, Erişim tarihi. 02.06.2013.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

